

VANHEMPIEN OSALLISUUDEN HAASTEITA HUOSTAANOTTOPROSESSISSA

Paula Juola

Kandidaatintutkielma

Sosiaalityö

Avoin yliopisto

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Avoin yliopisto	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä Paula Juola	
Työn nimi Vanhempien osallisuuden haasteita huostaanotto-prosessissa	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Kevät 2022	Sivumäärä 34 + liitteet
Tiivistelmä <p>Tämän tutkielman päätarkoituksena oli lisätä ymmärrystä oikeudellisten, yleensä oletettavasti biologisten vanhempien vanhemmuuden osallisuuden haasteista huostaanotto-prosessissa. Lisäksi tutkielmassa koottiin aineistosta yhteen taulukoksi esille nousseita vanhempien esittämiä kehittämistoiveita koskien vanhemmuuden osallisuutta huostaanotto-prosessissa, koska ne antoivat lisätietoa haasteista. Vanhempien itse ilmaiset haasteet ja kehittämistoiveet ovat merkittävä jatkotutkimusaiheiden pohdinnan lähde tässä kontekstissa sosiaalityön vaikuttavuustutkimukselle, jonka vuoksi tutkielman aihe rajautui näin.</p> <p>Tutkimusmenetelmänä tutkielmassa käytettiin kuvailevaa kirjallisuuskatsausta ja sen narratiivisen (kertomuksellisen) suuntauksen yleiskatsaus tutkimusmuotoa. Narratiivisen yleiskatsauksen tarkoituksena on tiivistää aikaisempia tutkimuksia kuvailevaksi synteesiksi. Aineistoa analysoitiin osallisuuden teoreettisesta näkökulmasta sekä suhteessa huostaanottoa ohjaavaan lakiin. Analyysirunko jakautui neljään osallisuuden yhden luokituksen mukaisiin pääteemoihin. Näitä osallisuuden pääteemoja olivat tieto-, päätös-, suunnittelu- ja toimintaosallisuus. Vanhemmuuden osallisuudesta ei ole kirjallisuushakujen perusteella olemassa kotimaisin lähtein teoriaa koskien huostaanoton kontekstia, joten tutkielmassa käytettiin osallisuuden pääteemoittelussa tutkimuksellista luovuutta. Englanninkieliset osallisuutta käsittelevät lähteet olisivat olleet haastavia prosessoida sopiviksi tutkielmaan ensinnäkin sijaishuollon lainsäädännön erilaisuuksien vuoksi sekä toisaalta osallisuuskäsitteen määrittelyjen ristiriitaisuuksien vuoksi suhteessa suomalaisiin vastaaviin asioihin. Aineiston analyysimenetelmä oli myös osittain teoriaohjaavaa sisällönanalyysia muistuttava.</p> <p>Tutkielman aineistossa ja analyysissa painottui äitien osallisuus, koska isä oli osallistunut tutkimuksiin vähän. Aineistosta selvisi jo näin kandidaatin tutkielman tasoisesti selvitettyä, että vanhemmilla oli tarve kokea monella tavoin osallisuus vanhemmuuteen lapsensa huostaanoton aikana sekä toisaalta tarve saada tukea ja apua itselleen huostaanoton syihin. Aina lapsen paras ei välttämättä vanhempienkaan mielestä ollut lapsen paluu kokonaan synnyinkotiin. Jos vanhempi koki saaneensa liian vähän tietoa ja osallisuutta huostaanotto-prosessissa sekä itselleen apua ja tukea, oli huostaanotto selkeästi vaikeampi hyväksyä. Oma lapsi oli tämänkin tutkielman aineiston perusteella hyvin tärkeä asia elämässä, jonka edestä oltiin halukkaita pyrkiä tekemään parhaansa. Tutkielman perusteella on hyvä kysyä, onko yhteiskuntamme huomioiva tarpeeksi vanhempien osallisuutta ja auttamista huostaanotto-prosessissa?</p>	
Asiasanat: sijaishuolto, huostaanotto, laitos- ja perhesijoitukset, osallisuus, vanhemmuus	
Säilytyspaikka: Jyväskylän yliopisto	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	1
2 TUTKIELMAN TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	3
2.1 Lastensuojelun sijaishuolto, huostaanotto sekä perhe- ja laitossijoitukset.....	3
2.2 Vanhemmuus huostaanottoprosessissa.....	5
2.3 Osallisuus teoreettisena lähestymistapana.....	7
3 TUTKIELMAN TARKOITUS JA TOTEUTUS.....	10
3.1 Tutkimusmenetelmät ja -kysymys.....	10
3.2 Aineistonkeruun ja analyysin kuvausta.....	11
3.3 Tutkielman aineisto.....	13
3.4 Tutkielman luotettavuuden ja eettisyyden pohdintaa.....	14
4 HAASTEITA JA KEHITTÄMISTOIVEITA VANHEMMUUDEN OSALLISUUDES- SA.....	16
4.1 Tieto-osallisuus.....	17
4.2 Päätösosallisuus.....	19
4.3 Suunnitteluosallisuus.....	22
4.4 Toimintaosallisuus.....	23
5 POHDINTA.....	31
LÄHTEET.....	35
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Tutkimusten mukaan huostaanoton kokeneiden suomalaisten, varsinkin nuorten miesten uhkana on huomattavasti useammin syrjäytyä työelämästä kuin muiden nuorten aikuisten (ks. esim. Heino & Johnson 2010; Harkko, Lehikoinen, Lehto & Ala-Kauhaluoma 2016). Muun muassa tämä tieto on laittanut minut pohtimaan, miten sosiaalityöllä voitaisiin paremmin auttaa sen asiakkaita. Yhtenä keinona sosiaalityön asiakkaiden paremmin palvelemiseen olisi oletettavasti tärkeää lisätä tieteellisen tutkimuksen ja käytännön sosiaalityön yhteistyötä eli vaikuttavuustutkimusta. Vaikuttavuustutkimuksia lisäämällä sosiaalityöstä saataisiin enemmän tieteellisiä tuloksia, jolloin päättäjät voisivat paremmin nähdä tarpeellisena antaa lisäresursseja sosiaalityölle. Kun sosiaalityöntekijöitä palkattaisiin lisää, voisivat he käyttää osaamistaan täydellä panoksella loppuun palamatta liian suurin asiakasmäärin. Henkilöstövaje on tämän hetken ikävää todellisuutta liian monelle lastensuojelussakin. (ks. esim. Saarinen, Blomberg & Kroll 2012.) Lisäksi säästöt yhteiskunnalle tällaisesta sosiaalityön tukemisesta olisivat todennäköisesti huomattavat, kun voitaisiin esimerkiksi paremmin estää huostaanotettujen lasten syrjäytymistä aikuisina työelämästä.

Pystyn tällä tieteellisiin tutkimuksiin perustuvalla sosiaalityön kandidaatintutkielman kirjallisuuskatsauksella tekemään alustavaa kartoitusta valitsemani aiheen vaikuttavuustutkimuksen tarpeista. Tältä pohjalta valitsinkin aiheen eli oikeudellisen (yleisimmin oletettavasti biologisen) vanhemmuuden osallisuuden tarkastelun suomalaisen lastensuojelun sijaishuollon huostaanottoprosessissa. Aiheen valinnan tein toisaalta siksi näin, koska haluaisin voida vaikuttaa huostaanoton kokeneiden nuorten aikuisten syrjäytymisen ehkäisykeinojen löytämiseen ja lastensuojelun huostaanottoprosessin kehittämiseen mahdollisimman toimivaksi sen kokeville perheille. Ihanne tulevaisuudessa yhteiskuntamme ja sosiaalityön siinä rinnalla kehittyessä toki olisi, että

lastensuojelun sijaishuoltoa ei tarvittaisi ollenkaan, kun perheitä voitaisiin auttaa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja riittävin keinoin ongelmissaan. Tuota ihannetta kohti tavoitellessa on kuitenkin välttämättömän tärkeää tiedostaa se, että esimerkiksi Heinon (2014, 293-297) mukaan lasten sijoitukset ja huostaanotot kodin ulkopuolelle ovat jatkuvasti viime vuosina lisääntyneet.

Tutkielman varsinaisena päätavoitteena ja -tutkimuskysymyksenä on luoda kuvaa oikeudellisten vanhempien vanhemmuuden osallisuuden haasteista lapsensa huostaanoton aikana sijaishuollon perhe- ja laitossijoituksissa. Kokoan aineistosta lisäksi taulukoksi vanhempien esittämiä kehittämistoiveita vanhemmuuden osallisuudessa huostaanotto-prosessissa. Sekä haasteet että kehittämistoiveet ovat tärkeää tietoa vaikuttavuustutkimusaiheiden pohdintaan, mikä on myös tutkielman keskeinen tavoite. Tarkastelen aineistoa osallisuuden teoreettisesta viitekehyksestä käsin. Tarkastelun perustaksi selvitän myös huostaanottoa ohjaavan lain keskeisiä kohtia liittyen vanhemmuudessa osallisena olemiseen huostaanoton aikana. Osallisuuden käsitteen korostaminen syrjäytymisen käsitteen tilalla ja sen tulkinta suhteessa syrjäytymiseen on puolestaan syrjäytymisen tutkimisen yksi nykysuuntaus (Laine ym. 2010, 14-16). Aineiston tutkielmassa muodostaa neljä tieteellistä tutkimusartikkelia, kolme ammatillista lisensiaatintyötä, kaksi väitöskirjaa sekä yksi tutkimusraportti.

Keskeiset käsitteet tutkielmassa ovat: lastensuojelun sijaishuolto, huostaanotto, laitos- ja perhesijoitukset, vanhemmuus huostaanotto-prosessissa sekä osallisuus. Määrittelen seuraavassa luvussa nämä keskeiset käsitteet lyhyesti sekä esittelen valitsemani osallisuuden teoreettista lähestymistapaa. Luvussa kolme käyn läpi tutkielman tutkimusmenetelmät ja -kysymyksen, valitsemani tutkimusaineiston sekä aineistonkeruu- ja analyysitapani. Lisäksi pohdin hieman tutkielman luotettavuutta ja eettisyyttä. Tämän jälkeen analysoin valitsemani tutkimuskirjallisuutta ja -artikkeleja osallisuuden näkökulmasta luvussa neljä. Tutkielma päättyy pohdintaosioon.

2 TUTKIELMAN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Lastensuojelun sijaishuolto, huostaanotto sekä perhe- ja laitossijoitukset

Lastensuojelulain (LSL 417/2007) 49§ 1 momentin mukaan ”lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai lain 83 §:ssä tarkoitetun väliaikais määräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella.” Esimerkiksi Aranevan (2018) mukaan huostaanotto voi tulla kyseeseen vain, jos lapsen käyttäytymisessä tai kasvuolosuhteissa on tekijöitä, joiden katsotaan oleellisesti vaarantavan tai voivan vaarantaa lapsen terveyttä.

Huostaanottoa valmisteltaessa ja siitä päätettäessä on kuitenkin aina kuultava lapsen mielipide omasta perhetilanteesta. Huostaanotto on myös viimesijainen interventio. (emt., 115, 117.) Saastamoinen (2010) toteaa lisäksi, että jos vähintään 12 vuotias lapsi tai hänen huoltajansa ei hyväksy huostaanottoa, päätöksen huostaanotosta tekee hakemuksesta hallinto-oikeus. Kyseessä on tällöin tahdonvastainen huostaanotto. Huostaanotto on tahdonvastainen myös silloin, jos sijaishuoltopaikkaa vastustetaan, vaikka itse huostaanotto hyväksyttäisiin. (emt., 27.)

Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä sekä lastensuojelun toinen työntekijä valmistelevat yhdessä huostaanoton (Lastensuojelun käsikirja 2021). Sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet määritellään puolestaan sijoitus- ja huostaanottopäätöksessä. Huostaanottopäätös on voimassa toistaiseksi ja päätöksen huostaanoton lopettamisesta valmistelelee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. (Araneva 2018, 129, 313.) Saastamoinen (2010, 32) toteaa lisäksi, että huostaanoton aikana on seurattava, toteutuvatko huostassa pidon perusteet. Sen mukaisesti huostaanottoa on joko jatkettava tai purettava se yhtä tarkkaan harkiten, kuten huostaanoton päätöstä tehdessä.

Lapsen sijaishuollon muotoja ovat perhehoito, laitoshuolto sekä lapsen tarpeiden mukaisesti järjestetyt muut tavat (LSL 417/2007, 49§:n 2 momentti). Perhehoitoa järjestetään yksityisissä perheissä, hoidettavan kotona, ammatillisissa perhekodeissa sekä sukulaisperheissä. Lastenkodit, koulukodit ja muut näihin rinnastettavat laitokset, kuten esimerkiksi vastaanotto- ja nuorisokodit ovat puolestaan lastensuojelulaitoksia eli laitoshuollon muotoja. (Lastensuojelun käsikirja 2021.) Araneva (2018) tuo julki, että esimerkiksi, jos vanhemmat kieltävät lapselle elintärkeän lääketieteellisen hoidon, voidaan lapsi sijoittaa väliaikaisesti terveydenhuoltoon. Tällöin on kyseessä lapsen muun tarpeen mukainen sijoitustapa. (emt., 129.)

Sijaishuollon muodoista perhehoito on ensisijainen lapsen pysyvän sijaishuollon muoto. Siitä säädetään tarkemmin perhehoitolaissa (PerL 263/2015). Perhehoito ei kuitenkaan ole aina mahdollista, esimerkiksi, jos lapsen oireilu on erityisen vaikeaa tai murrosikäisen lapsen kohdalla. Jos taas lapsen sijoitus on väliaikainen, on laitoshoidossijoitus usein parempi vaihtoehto. Myös laitoshoidossa pyritään työskentelemään kiinteästi vanhempien kanssa sekä mahdollistamaan säännöllinen vanhempien yhteydenpito sijoitettuun lapseen. (Lastensuojelun käsikirja 2021.) Aranevan (2018, 165) mukaan onnistunut perhehoito voi sijoitusmuodoista parhaiten tarjota läheisiä ihmissuhteita sekä kodinomaista hoitoa sijoitetuille lapsille. Janhunen (2008) tuo julki lisäksi useita tutkimuksin selvinneitä syitä, joiden on todettu mahdollistavan perhehoitosijoitusten pysyvyyden ja onnistumisen. Tällaisia syitä ovat muun muassa mahdollisimman varhain lapsuudessa tapahtuva sijoittaminen, sijaisvanhempien riittävät voimavarat ja koulutushalukkuus sekä toimiva yhteistyö syntymävanhempien ja sijoituksesta vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa. (emt., 123-124.)

2.2 Vanhemmuus huostaanotto-prosessissa

Biologiset ja adoptiovanhemmat sekä isyys- ja äitiyslain mukaan vahvistetut vanhemmat ovat lapsen oikeudellisia vanhempia myös huostaanoton aikana. Perhehoitoon sijoitetun lapsen sijaisvanhemmat ovat puolestaan lapsen sosiaalisia vanhempia, millä tarkoitetaan sitä, että joku aikuinen jakaa saman kodin ja arjen lapsen kanssa. Jos sijoitus kestää pidempään, sijaisvanhemmista voi tulla myös psykologisia vanhempia. Psykologisen vanhemmuuden toteutumiseen tarvitaan kuitenkin kiintymys- ja luottamussuhde lapsen ja sijaisvanhemman välille. Suomen lainsäädäntö ei käytä psykologisen, eikä sosiaalisen vanhemman käsitteitä, vaan laissa käytetään esimerkiksi ilmaisua ”henkilö, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on”. Perhehoitajaa kutsutaan Lastensuojelulaissa (LSL 417/2007) puolestaan sijaishuoltopaikan edustajaksi, kun taas perhehoitolaissa (PerL 263/2015) perhehoitajaksi. (Araneva 2018, 205-206.) Kujalan (2003) mukaan sosiaalisessa vanhemmuudessa korostuu lapsesta huolehtiminen. Lapsen ollessa sijaishuollossa ei myöskään biologinen vanhemmuus ole paras määritelmä kuvaamaan lapsen synnyinvanhemmuutta, vaan paremminkin etä-, jaettu- sekä yhteinen vanhemmuus.

”Kun lapsi on otettu huostaan, sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta.” Lisäksi vanhempien kanssa on oltava yhteistyössä huostaanoton aikana sekä tuettava heidän yhteydenpitoa lapseen lapsen edun mukaisesti. (LSL 417/2007, 45§.) Esimerkiksi Saastamoisen (2010) mukaan lapsen huoltajat saavat huostaanottoaikana muun muassa päättää lapsen nimen, kansalaisuuden, uskonnollisen vakaumuksen ja antaa tarvittaessa luvan lapsensa adoptioon. Huoltajille kuuluu myös lapsen edustaminen lasta koskevilla asioilla eri viranomaisten kanssa toimiessa, ellei laissa toisin määritetä. Joka tapauksessa kaikista olennaisista asioista on huostaanoton aikana aina tiedotettava lapsen huoltajille, kuten lapsen asiakkuussuunnitelmista ja

tehdyistä päätöksistä. Huoltajilla on halutessaan lisäksi oikeus hakea huostaanottoon lopettamispäätöstä. (emt., 145-148.)

Huostaanotto prosessi on useimmiten uusi kriisi vanhemmille, joten heidän tuki ja kuntouttaminen on tarpeellista ja tärkeää. Vanhempien kuntoutumisen tukemisella on myös keskeinen merkitys huostaan otetun lapsen uuteen perheeseen parhaiten sopeutumisessa sekä sijaishuolto prosessin onnistumisessa. (Saastamoinen 2010, 139.) Kujalan (2006) mukaan vanhempien on kuitenkin usein vaikea ottaa vastaan tukea samoilta viranomaistahoilta, jotka ovat joutuneet tekemään lapsen sijoituspäätöksen. Erittäin ristiriitaisia tilanteita ovat silloin, jos vanhemmat eivät ole hyväksyneet lapsen sijoitusta. (emt., 5.)

Tukea ja kuntouttamista varten huostaan otetun lapsen vanhemmille on tehtävä oma vanhemmuutta tukeva asiakkuussuunnitelma, jollei sitä pidetä turhana. Asiakuussuunnitelma tehdään tarvittaessa moniammatillisesti muiden sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden kanssa, kuten päihde- ja mielenterveyshoidon. Hyvin tehty asiakkuussuunnitelma mahdollistaa muun muassa säännöllisen ja hallitun yhteydenpidon lapsen ja vanhempien välillä huostaanoton aikana, huostaanoton onnistuneen purun sekä vanhemmuuden tuen huostaanoton jälkeen. (LSL 417/2007, 30§; Saastamoinen 2010, 86; Lastensuojelun käsikirja 2021.)

Huostaan otetulle lapselle on lisäksi aina tehtävä oma asiakkuussuunnitelma, johon on kirjattava myös vanhempien osalta tuen ja avun tarve (LSL 417/2007, 30§). Esimerkiksi Aranevan (2018) mukaan asiakkuussuunnitelman tekee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä vanhempien kanssa. Asiakuussuunnitelman tarkoituksena on lapsen edun mukaisesti tarjota huostaanoton ajalle suunnitelmallista ja laaja-alaista apua ja tukea niin lapselle kuin hänen vanhemmilleen. Asiakuussuunnitelmasta tulee selvittää tarkasti ongelmat sekä keinot niiden työstämiseen. Myös eriävät mielipiteet on tärkeä kirjata ylös. (emt., 68-70.)

2.3 Osallisuus teoreettisena lähestymistapana

Suomen lainsäädännössä on perustuslaista lähtien säädetty osallisuudesta, jotta kansalaisten osallisuus toteutuisi. ”Kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen” (PL 731/1999, 2§). Lisäksi esimerkiksi sosiaalihuoltolain (SHL 1301/2014) 1§:n 2 momentin mukaan sosiaalihuoltolain tehtävä on vahvistaa osallisuutta. Helminen (2015) toteaa, että demokraattisessa valtiossa kansalaisten osallisuus toteutuu, kun heidän äänensä kuuleminen huomioidaan ja sitä pidetään tärkeänä asiana. Kansalaisten osallisuuden huomiointia on myös se, kun heidän omia resursseja huomioidaan ja pyritään vahvistamaan. Osallistuvaan kansalaisuuteen sisältyy oikeuksien lisäksi myös velvollisuuksia. Toisin sanoen osallistuvalla kansalaisella on valinnan ja osallistumisen mahdollisuuksia, mutta myös vastuu niistä. (emt., 22.)

Suomalainen sivistyssanakirja (2021) määrittelee osallisuuden osallisena olemisena, jolla puolestaan tarkoitetaan jotain henkilöä, joka on osallisena jossakin toiminnassa tai on saava osansa jostakin asiasta. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus (2021) määritelmässä osallisuus koostuu yhdessä luodusta hyvinvoinnista osallisena olemisesta sekä yksilön huolenpidosta, mukanaolemista ja vaikuttamisesta. Vuorenmaan (2016) mukaan osallisuuden määrittelystä ei ole olemassa yhteneväistä määritelmää. Oman haasteensa osallisuuskäsitteen määrittelylle luovat lukuisat lähikäsitteet, joiden keskinäinen suhde toisiinsa ei ole ristiriidaton suomenkielisissä eikä englanninkielisissä lähteissä. Englanniksi osallisuutta tarkoittavat: *citizen engagement*, *citizen participation*, *inclusion*, *involvement*, *participation* ja *social engagement*. Lisäksi esimerkiksi minä-pystyvyys (*self-efficacy*), osallistuminen (*participation*) ja voimaantuminen (*empowerment*) käsitteet voivat kaikki tarkoittaa joko osallisuutta, sen osatekijöitä tai osallisuuden edellytyksiä tai sen seurauksia. (emt., 19-20.) Määrittelyhaasteista johtuen käytän analyysiosiossa tietoisesti toisen käden viittauksia koskien ulkomaisia osallisuuslähteitä, luottaen oikeiden tutkijoiden ja heidän tutkimustensa tieteellisen vertaisarvioinnin läpikäyntiin mieluummin kuin opiskelijan taitoihini.

Juhila (2006) määrittelee sosiaalityön sisällä osallisuuden kuuluvan osallistavan sosiaalityön määrittelyyn mukaan. Osallistava sosiaalityö on sitä, että sosiaalityön asiakkuussuhde on kumppanuussuhde, jossa sekä sosiaalityöntekijä että asiakas osallistavat toisiaan. Asiakas osallistaa sosiaalityöntekijää omaan tietoonsa ja sosiaalityöntekijä pyrkii tukemaan asiakkaan ratkaisuja niin, että asiakas säilyttää marginaalissakin eli yhteiskunnassa jollain tasolla syrjässä olemisessaan täyden kansalaisuuden. (emt., 118.) Sirviön (2010, 131-133) mukaan asiakkaan osallisuus muodostuu esimerkiksi riittävästä tiedon ja valinnanmahdollisuuksien jakamisesta, oikeasta tuesta, asiakkaan näkemysten arvostamisesta sekä päätöksentekoon osallistumisesta. Lastensuojelun käsikirja (2021) määrittelee samoja asioita hieman eri tavoin eli osallisuuden olevan osallistumista vastavuoroisesti itseään koskeviin asioihin, kuten suunnitelmiin, toimintaan sekä päätöksentekoon. (emt.). Osallisuus on toisin sanoen omaan elämään vaikuttamista omia mielipiteitä ilmaisemalla ja mukaan ottamista omaa elämää koskeviin prosesseihin.

Vuorenmaa (2016) tuo hoitotieteellisessä väitöskirjassaan julki, että vanhemmuuden osallisuutta on tutkittu Suomessa vähän sekä kohdistuen lähinnä vain erityistarpeita vaativiin lapsiin ja yksittäisiin palveluihin. Lisäksi valtaosa tutkimuksiin osallistuneista vanhemmista ovat olleet äitejä. Toisaalta vanhempien osallisuutta tarkastelevien tutkimusten arviointimenetelmät ovat vaihdelleet paljon, joten tutkimustulosten vertailu on vaikeaa. Vuorenmaa on väitöskirjassaan arvioinut vanhempien osallisuutta mittaavan Geneerinen vanhempien osallisuus -mittarin (G-FES) pätevyyttä ja luotettavuutta. G-FES mittari osoittautui tutkimuksissa päteväksi, luotettavaksi ja toimivaksi vanhempien osallisuuden mittariksi riippumatta siitä, oliko lapsilla erityistarpeita. Väitöskirjatutkimuksessaan osallisuuden määritelmä sisälsi seuraavia asioita: vanhempien oman arvion kyvyistään pärjätä arjessa lapsensa kanssa, vaikuttamisen lapsensa käyttämien tai tarvitsemien palveluiden päätöksentekoon sekä vanhempien vaikuttamisen oman kunnan lasten ja perheiden palveluihin. G-FES mittarilla voidaan selittää lisäksi esimerkiksi vanhempien taustan, perheen nykytilanteen ja palveluihin liittyvien tekijöiden osuutta osallisuuteen. Tutkimuksen tuloksena muun muassa selvisi, että viimeisin koettiin erittäin keskeiseksi. Mitä riittävämmäksi esimerkiksi vaikuttamismahdollisuus

lapsen palvelutapaamisissa koettiin, sitä osallisemmiksi vanhemmat kokivat itsensä vanhemmuuteen. Taustatekijät, kuten koulutustaso selittivät eniten isien osallisuutta perheissä, mutta yleisesti ottaen taustatekijöiden vaikutus vanhempien osallisuuteen oli melko vähäistä. Perheen nykytilanne oli myös tärkeä osallisuuden määrittäjä. Vanhemmuuden osallisuutta heikensi oleellisesti ajankohtaiset perhettä koskevat huolet. Tutkimustulosten avulla voidaan lisäksi muun muassa tunnistaa erityistä tukea tarvitsevia vanhempia sen mukaan, miten he ovat arvioineet omaa vanhemmuuden osallisuuttaan heikoksi. (emt., 18, 25, 67, 83.)

Tutkielman teoreettisena näkökulmana on valitsemieni osallisuuskäsitteen pääteemojen sisällä tarkastella lastensuojelun perhe- ja laitoshoitoon sijoitettujen huostaanotettujen lasten oikeudellisten vanhempien osallisuuden kokemuksia huostaanottoprosessissa. Koska kirjallisuushauissani ei löytynyt osallisuuskäsitteen kautta vanhemmuutta tarkastelleita tutkimuksia valitussa tutkimuskontekstissa, teen pääteemoittelun tutkielman analyysiosioon Suomessa vuonna 1997 sisäasiainministeriön valtakunnallisesti alulle asettaman osallisuushankkeen jaottelun mukaisesti. Tällä osallisuushankkeella oli tarkoitus lisätä kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia. Osallisuushankkeen mukaan osallisuus jaetaan *tieto-, päätös-, suunnittelu- ja toimintaosallisuuteen*. (Kohonen & Tiala 2002; Valtioneuvoston selonteko 2002.) Tein valinnan siksi näin, koska yhteneväisyys huostaanottoprosessiin keskeisesti liittyviin lakiosiin ja käytänteisiin oli näin jaotellen vahva. Määrittelen tarkemmin näiden osallisuuden teemojen sisällön analyysiosion alussa luvussa neljä.

3 TUTKIELMAN TARKOITUS JA TOTEUTUS

3.1 Tutkimusmenetelmät ja -kysymys

Salmisen (2011) mukaan kirjallisuuskatsaus on tutkimusta tutkimuksista.

Kirjallisuuskatsauksia on kolmenlaisia: kuvailevia ja systemaattisia

kirjallisuuskatsauksia sekä meta-analyyseja. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus jakautuu kahteen hieman erilaiseen suuntaukseen: narratiiviseen (kerronnalliseen) ja

integroivaan kirjallisuuskatsaukseen. Narratiivinen kirjallisuuskatsaus on näistä menetelmällisesti suppeampi tutkimusmuoto, kun taas integroiva

kirjallisuuskatsaus muistuttaa paljon systemaattista kirjallisuuskatsausta.

Narratiivisen kirjallisuuskatsauksen avulla voidaan antaa laajasti tietoa

käsiteltävästä aiheesta ja siitä voidaan erottaa kolme toteuttamistapaa, joita ovat toimituksellinen, kommentoiva ja yleiskatsaus. Yleiskatsaus on näistä laajin.

Yleiskatsauksen tarkoituksena on tiivistää aiemmin tehtyjä tutkimuksia kuvailevaksi synteesiksi. (emt., 4, 6-7.) Kuvaileva kirjallisuuskatsaus ja sen narratiivisen suuntauksen yleiskatsaus muoto on tämän tutkielman päätutkimusmenetelmä.

Tutkielma on aineiston analyysimetodiltaan myös jossakin määrin teoriaohjaavaa sisällönanalyysia muistuttava. Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan sisällönanalyysi voi olla yksittäinen tutkimusmenetelmä tai teoreettisena kehyksenä, jolla tutkitaan erilaisia tekstejä ja niistä löytyviä merkityksiä. Lisäksi sen avulla voidaan pyrkiä muodostamaan ilmiöstä tai asiasta tiivistetty kuva. Johtopäätöksiä sisällönanalyysilla ei kuitenkaan tehdä. Sisällönanalyysi on yksi tekstianalyysin muoto, joka jakautuu aineisto- ja teorialähtöiseen sekä teoriaohjaavaan sisällönanalyysiin. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissa teoreettiset käsitteet tuodaan analyysiin valmiina eli ilmiöstä ennalta tiedettyinä. (emt., 103, 117, 122-133.) Tutkielman analyysiosion teoreettinen runko ei ole sosiaalityötä koskevasta

tieteellisestä lähteestä, kuten edellisen luvun lopussa selvisi. Näin ollen tutkielma ei ole täysin teoriaohjaavan sisällönanalyysin mukainen.

Päätutkimuskysymys tutkielmassa on: millaisia haasteita oikeudelliset vanhemmat ovat kokeneet vanhemmuuden osallisuudessaan lapsensa huostaanottoprosessissa sijaishuollon perhe- ja laitossijoituksissa tutkielmaan valitsemieni tieteellisten tutkimusten mukaan? Lisäksi kokoan yhteen taulukoksi aineistossa ilmeneviä vanhempien kehittämistoiveita koskien vanhemmuuden osallisuutta huostaanottoprosessissa. Kehittämistoiveet ovat tärkeää lisätietoa haasteista sosiaalityön vaikuttavuustutkimuksen tarpeiden kartoittamiseen. Tarkastelen vanhempien osallisuuden haasteita sekä osallisuusteorioiden että huostaanottoa ohjaavan lain kautta aineiston analyysissäni. Tutkielman tavoitteena on mahdollisimman realistisesti lisätä ymmärrystä vanhempien osallisuuden haasteista huostaanottoprosessin ajalta sekä pohtia mahdollisia tarpeellisia jatkotutkimusaiheita huostaanoton vaikuttavuustutkimukselle. Tällä tavoin aihe rajaten tutkielmalla voidaan tavoitella osuutta sosiaalityön käytäntöjen kehittämistoiminnasta.

3.2 Aineistonkeruun ja analyysin kuvausta

Käytin erilaisia tietokantoja tutkielman aineiston etsimisessä eli *Anders- ja Centria-finnua*, *Frank -monihakua*, *Jykdokia ja Melindaa*. Lisäksi käytin apuna *Google Scholaria* ja *Googlea*, kun muun muassa etsin internetistä löytyviä e-aineistoja.

Yhteiskuntapolitiikka lehden sekä sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti Januksen artikkelihakujen kautta löysin tutkielmaan muutaman tutkimusartikkelin aineistoksi ja lähteiksi. Etsin aineistoja lisäksi löytämäni aineiston lähdeluetteloista sekä teksteistäkin. Lisäselkeyttä sopivan aineiston valitsemiseen sekä useamman aineiston tutkielmaan löysin puolestaan Huostaanoton kuva

suomalaisen tutkimuksen valossa -artikkelista (Helavirta, Laakso & Pösö 2014). Lisäksi Lastensuojelun Keskusliiton kirjasto ja tietopalvelusta löysin muutamia lähteitä tutkielmaani. Toisten tekemiin opinnäytetöihin tutustuin Jyväskylän yliopiston kirjaston opinnäytehaun kautta. Tällä tavoin tehdessä löysin selkeyttä tutkielman rajaukseen sekä muutamia hyviä lähteitä.

Aineiston haussa käytin apuna seuraavia hakusanoja: *huostaanotto, lastensuojelu, lastensuojelun perhehoito- ja laitoshoidosijoitukset, lastensuojelun sijaishuolto, vanhemmuus sijaishuollossa, osallisuus, vanhemmuuden osallisuus, osallisuus vanhemmuudessa, isät (isyys) ja huostaanotto sekä äidit (äitiys) ja huostaanotto*. En rajannut aineistohakua tietyille vuosille, koska hakujen perusteella selvisi muutoin, ettei vanhemmuutta huostaanottoprosessissa ole paljon tutkittu Suomessa kandidaatintutkielmia ja pro gradu opinnäytetöitä huomioimatta. Tutustuin myös alussa suurempaan määrään aineistoja selvittääkseni, mitä tutkimuksia voisin käyttää aineistona ja, jotta tutkimuskysymys selkiintyi. Sisäänotto- eli hyväksymiskriteerit valitsemalleni tutkimusaineistolle olivat: mahdollisimman uudet tieteelliset tutkimukset sekä mahdollisimman kattavavasti vanhemmuutta huostaanotossa käsitelleet tutkimukset. Tutkielmaan valitsemani tutkimusaineisto on pääosin 2010-luvulta. Vain yksi tutkimusartikkeli on vuodelta 2009.

Perehdyin valitsemaani aineistoon yksi kerrallaan, jaotellen aineiston havaintoja osallisuuden pääteemoitteluni alle. Lisäksi loin sisällön perusteella tarvittavan verran alaluokkia, joiden alle keräsin lähdeviitteitä aineistoista helpottaakseni lopullista analyysiani ja niiden synteisiä. Vanhempien kehittämissuhteet kokosin myös samanaikaisesti taulukoksi. Kun olin käynyt läpi kaikki aineistot edellä mainitusti, analysoin aineistoista löytämiäni asioita toisiinsa osallisuuden teoreettisesta näkökulmasta sekä verraten niitä huostaanottoa ohjaavan lain antamaan kuvaan siitä, miten vanhempien osallisuus vanhemmuuteensa tulisi näyttäytyä huostaanottoprosessissa. Koko aineistoon tutustumisen ajan pohdin teemoitteluni relevanttiutta suhteessa aineistosta auenneeseen kuvaan vanhemmuuden osallisuudesta.

3.3 Tutkielman aineisto

Rajasin aineistoksi tutkielmaan pelkästään suomalaisia tieteellisiä tutkimuksia, koska Pösön (2004, 205) mukaan maiden välillä on eroja siinä, miten lastensuojelun sijaishuolto on lainsäädännönkin kautta järjestetty. Toisaalta en näe tarkoituksenmukaisena näin suppeassa perustutkielmassa eri maiden välistä vertailevaa näkökulmaa. Oikeudellisten vanhempien kokemuksia huostaanottoajan vanhemmuudesta on kirjallisuushakujeni ja aineistoon perehtymiseni perusteella tutkittu Suomessa kunnolla vain äitien näkökulmasta. Tämä johtuu esimerkiksi siitä, että huostaanotto koskee usein yksinhuoltajaäitejä. (ks. esim. Helavirta ym. 2014, 292; Vierula 2016, 261.) Valitsemassani aineistossa painottuu näin ollen pakosta äitien näkökulma, koska en halunnut rajata isiä poiskaan tutkielmasta. Suomalaisia huostaanottopäätöksiä koskevia tutkimuksia on lisäksi tehty pääosin perustuen huostaanottoasiakirjoihin eli asiantuntijatietoon. Sijaishuoltopaikkojen toiminnan tutkimus on ollut myös niukkaa, painottuen laitossijoituksiin. Vasta viime vuosina on ollut kiinnostusta vanhempien kokemusten tarkasteluun, erityisesti tuen tarpeisiin ja vanhemmuuden muutoksiin huostaanotto-prosessissa. Tutkimukset on toteutettu myös pääosin pienin osallistujamäärin ja laadullisesti. (Helavirta ym. emt., 291-292.) Tämä kaikki ilmeni aineiston etsinnässä ja siihen perehtymisessä sekä näkyy osaksi valitsemassani aineistossa.

Tutkielman aineisto koostuu neljästä tieteellisestä tutkimusartikkelista, kolmesta ammatillisesta lisensiaatintyöstä, kahdesta väitöskirjasta sekä yhdestä tutkimusraportista. Esittelen aineiston tarkemmin liitteissä (ks. liite 1., 38). Oleellisina huomioitavina asioina aineistosta kävi ilmi, että kaikissa muissa tutkimuksissa paitsi Tuovinen-Kakon (2011) tutkimuksessa oli mukana sekä laitokset että perhesijoituskokemusten käsittelyä (yleensä tuomatta johdonmukaisesti tai muutoinkaan paljon julki, mihin sijoitusmuotoon kokemus liittyi). Tuovinen-Kakon tutkimuksessa vain sijaisperhe- ja perhekotisijoituksia. Lisäksi vain Hiltusen (2015) tutkimuksen kohdalla äitien kokemukset ovat varmuudella kaikki tapahtuneet ennen

vuonna 2008 voimaan tullutta lastensuojelulain (LSL 417/2007) uudistusta (Hiltunen 2016, 265-266). Gauffin (2012) tutkimuksen äitien kokemukset ovat puolestaan oletettavasti tässä aineistossa pelkästään uuden lastensuojelulain (LSL 417/2007) ajalta. Jouduin myös ottamaan Hiitolan (2015) tutkimuksen mukaan aineistooni, vaikka se perustuukin pelkästään asiakirjoihin, koska en onnistunut löytämään tarpeeksi monipuolisesti aineistoa muutoin vanhemmuuden osallisuuden eri osa-alueiden haasteista huostaanotto-prosessissa.

3.4 Tutkielman luotettavuuden ja eettisyyden pohdintaa

Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan laadullisen tutkimuksen, kuten kirjallisuuskatsauksen luotettavuuden tarkasteluun ei ole olemassa tarkkoja ja yksiselitteisiä ohjeita, vaan siihen on olemassa erilaisia perinteitä. Lisäksi on tutkijakohtaisia käsityksiä siitä, mitä asioita laadullisen tutkimuksen luotettavuuteen sisältyy. Kandidaatintutkielman kirjallisuuskatsauksen ollessa suppeahko riittäviä luotettavuuden "mittareita" ovat oletettavasti avoimuus tutkimusprosessissa ja aineiston analyysissä sekä tutkielman vertaisarvioinnissa. Aineiston analyysimetodina sisällönanalyysi on myös tukeva tutkielman luotettavuuspyrkimyksiä, koska sen kautta ei voi tehdä johtopäätöksiä, kuten luvussa 3.1 esille tuli. Lisäksi aineiston temaattisen analyysirungon pohjautuessa lainsäädäntöön kaikki tutkimusaineistot heterogeenisinä asettuvat luotettavasti tarkasteluun, koska laki on kaikille sama.

Tutkimuksen ja etiikan yhteys toisiinsa on puolestaan kahdensuuntainen. Toisaalta tutkijan eettiset kannat vaikuttavat tutkimuksessa tekemiinsä ratkaisuihin ja toisaalta tutkimuksen tuloksilla on suora vaikutus eettisiin ratkaisuihin (Tuomi & Sarajärvi 2018, 147). Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK, 2012) ohjeistusten mukaan tutkimuksen uskottavuus ja tutkijan tekemät eettiset ratkaisut ovat toisistaan

erottamattomia asioita. Tieteellinen tutkimus on uskottavaa ja eettisesti kestävää vain, jos tutkijat noudattavat hyviä tieteellisiä käytäntöjä, kuten esimerkiksi rehellisyyttä ja huolellisuutta sekä käyttävät eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus-, arviointi- ja raportointimenetelmiä. Lisäksi tutkimuksissa on tuotava julki asianmukaisesti lähdeviittaukset ja oma äänensä. Aineistossa, jonka valitsin tutkielmaan oli kiitettävästi mukana tutkijoiden vertaisarvioitua eettistä pohdintaa, kuten pitääkin olla tieteellisissä tutkimuksissa. Tiedostan vaaran siitä huolimatta tässäkin tutkielmassa toimia eettisesti kestävämmästä tulkinnoissani inhimillisenä ja erehtyvänä ihmisenä. Riittävää oletettavasti tässä kirjallisuuskatsauksessa eettisyyden toteutumisen "mittarina" on kuitenkin eettisesti kestävä toimintani takaiset tavoitteet, kuten halu kehittää lastensuojelun sijaishuoltoa asiakkaitaan paremmin palvelevaksi.

4 HAASTEITA JA KEHITTÄMISTOIVEITA VANHEMMUUDEN OSALLISUUDESSA

Tutkielman analyysiosio jakautuu siis teoriaohjaavan sisällönanalyysin mukaisesti teemoihin, joita ovat *tieto-, päätös-, suunnittelu- ja toimintaosallisuus*, kuten selvisi luvussa 2.3. *Tieto-osallisuudella* jaottelussa tarkoitetaan yksilön oikeutta saada tietoa ja tuottaa sitä kaikissa häntä koskevissa asioissa, joista hänellä on oikeus olla tietoinen. *Päätösosallisuuden* mukaan yksilöllä on mahdollisuus osallistua itseään koskevien päätösten luontiin. *Suunnitteluosallisuudessa* on puolestaan kyse asioiden valmisteluvaiheesta, jossa yksilö voi osallistua häntä koskevan toiminnan suunnitteluun kertoen mielipiteensä asioista. *Toimintaosallisuus* on yksilön mahdollisuutta osallistua monipuolisesti eri toimintoihin ja tehtäviin. (Kohonen & Tiala 2002; Valtioneuvoston selonteko 2002.) En käsittele osallisuusjaottelun takaista osallisuushanketta aineiston analyysiosiossa tämän syvällisemmin, koska hanke koski kuntalaisten osallisuutta asuinkuntansa asioissa.

Perhehoitolaissa (perL 263/2015), jota sovelletaan sijaishuollon perhesijoituksissa ei ole säädetty mitään oleellista liittyen osallisuuden teemoitteluuni. Tästä johtuen en käsittele perhehoitolakia analyysissäni. Myöskään sosiaalihuoltolain (SHL 1301/2014) laajempi käsittely tässä analyysissä ei olisi antanut mitään lisätietoa lastensuojelulain (LSL 417/2007) kohtien lisäksi. Aineistoon tarkemmin tutustumisessa kävi ilmi, että vaikka valittu aineisto sisälsi jonkin verran isiä, ei eroja sukupuolten ajatuksissa koskien vanhemmuuden osallisuutta huostanottoaikana tuotu ilmi tulkinnoissa. Myös laitos- ja perhesijoituskokemusten vertailu tällä aineistolla jäi lähes olemattomaksi, koska koko aineistossa oli vain muutama tutkielman analyysirunkoon sopiva viittaus aiheesta.

4.1 Tieto-osallisuus

Ennen huostaanoton päätöstä tai sen lopettamispäätöstä on kuultava lapsen, vanhemman tai muun huoltajan mielipide asiasta. Kuuleminen voidaan jättää suorittamatta, jos se ei ole lapsen edun kannalta hyvä ratkaisu. (LSL (417/2007), 42§.) Välikosken ym. (2020) tutkimuksen mukaan vanhemmat eivät aina olleet kerenneet riittävästi perehtyä asiakirjoihin, jotta he olisivat voineet muodostaa tarkan mielipiteen huostaanotosta. Sosiaalityöntekijät eivät olleet johdatelleet vanhempia huostaanottoa koskevassa kuulemistilaisuudessa, mutta vanhempien oli ollut mahdollista olla täysin tasavertaisia mielipiteen muodostuksessa, koska heitä ei oltu otettu mukaan asiakkuusdokumentointiin. Vanhemmille ei toisin sanoen ollut annettu tarpeeksi tietoa heitä koskevien asiakirjojen sisällöistä. Asiakirjat ovat isossa osassa kuulemisessa, joten niiden sisällön tunteminen kunnolla olisi tärkeää. (emt.) Asiakkuusdokumentoinnissa toteutuu vanhemman osallisuus, kun heille annetaan tarpeeksi tietoa dokumentoinnista ja siihen liittyvistä käytänteistä sekä mahdollisuus lukea ja vaikuttaa niiden sisältöön haluamansa verran (Vierula 2014, 280-281).

Hiitolan (2015) tutkimuksessa selvisi myös, että tasa-arvo ei ollut toteutunut vanhemmista kerrottaessa huostaanottopäätösten takaisissa asiakirjoissa, kuten sosiaalityöntekijän kirjauksissa. Äitejä muun muassa oli kuvattu niissä huomattavasti enemmän ja arvioivammin kuin isiä, myös ydinperheiden kohdalla. Äitien kyvyttömyys ja riittämättömyys vanhempina oli nostettu esille. Jos isästä jossain yksittäisessä asiakirjassa oli mainittu enemmän kuin äidistä, oli häntä pyritty ymmärtämään ja selittämään heikkouksiaan. Tätä ei puolestaan äitien kuvauksissa oltu tehty. Isiä oli kuvailtu ongelmallisina lasten kannalta vain väkivallan yhteydessä tai heidän ollessa yksinhuoltajia. Toisaalta asiakirjoissa oli käytetty usein sukupuoli termin tilalla vanhempi termiä esimerkiksi väkivallasta kerrottaessa. Isillä ei näin ollen oltu nähty samanlaisia velvollisuuksia ja vastuuta lapsiaan kohtaan kuin äideillä. (emt., 243-244, 253-254, 264.)

Vaikka tieto tulevasta huostaanotosta oli ollut vanhemman itse hyväksymä, oli yleensä aina tieto kiireellisestä sijoituksesta ollut lopulta äideille suuri tunnepuolen

kriisi, johon olisi kaivattu enemmän tukea (Sinko & Virokannas (2009); Pitkänen (2011); Tuovinen-Kakko (2011); Gauffin (2012); Hiltunen (2015); Vierula (2016)). Selvisi myös, että huostaanoton myötä rakentuvasta uudeltaisesta vanhemmuudesta olisi tärkeä saada tarpeeksi tietoa. Vanhemmuuden uusi rooli oli pahentanut tunnepuolen kriisejä, mikä oli ilmennyt esimerkiksi vanhempien pahentuneena päihteidenkäyttönä. Vanhemmat olivat kaivanneet myös selkeämpää tietoa ammatillisen tuen muodoista huostaanottotilanteessa. (Pitkänen 2011, 41, 47, 51.) Hiltusen (2015, 211) tutkimuksen äidit olivat saaneet mahdollisuuden päihdekuntoutukseen, mutta hekin olivat kaivanneet tietoa vaihtoehtoisista tukimuodoista sekä parempaa ohjausta tuen piiriin.

Lapselle huoltajineen on annettava aina perusteltu tieto lastensuojelulain mukaisten päätösten ja toimenpiteiden sisällöistä sekä kaikista muutoksenhaku- ja oikeussuojakeinoista sekä oikeusavun saamisen mahdollisuudesta (LSL 417/2007, 32§). Vierulan (2014, 285-286) mukaan dokumentointia koskevien oikaisukäytänteiden katsotaan vahvistavan asiakkaan osallisuutta. Kuitenkin hänen tutkimuksessa kävi ilmi, ettei vanhemmat olleet kokeneet oikaisuvaatimuksesta olevan huostaanottoprosessissa mitään hyötyä tai heille ei ollut jäänyt voimia valitusprosessiin. Oikaisuvaatimusoikeus oli ollut suunnilleen kaikille selvää. Välikosken ym. (2020, 335) tutkimuksessa selvisi puolestaan, että vanhemmat olivat joissakin tapauksissa allekirjoittaneet huostaanottopäätöksiä kuulematta ensin valitusoikeuksistaan. Pitkäsen (2011, 74, 84) tutkimuksen mukaan vanhemmat olivat kaivanneet enemmän tietoa omista oikeuksistaan, erityisesti oikeudestaan vaikuttaa lasta koskevissa asioissa huostaanottoaikana.

Myöskään perheiden jälleenyhdistäminen ei ollut tavoitteena kaikille vanhemmille selkeää (Pitkänen 2011, 75, 110; Gauffin 2012, 98). Vanhempien mielestä olisi ollut tärkeää saada tietää, minkä olisi pitänyt muuttua, jotta lapsi olisi voinut kotiutua. Heidän mielestään perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuuksiin ei oltu kiinnitetty tarpeeksi huomiota kommunikoinnissa. Äitien keskustelut sosiaalityöntekijän kanssa olivat liittyneet vain pakollisiin kuulumisiin. (Gauffin emt., 81.) Tuovinen-Kakon (2011, 71) tutkimuksen äidit olivat toivoneet saavansa enemmän tietoa lastensa kuulumisista sijaisperheeltä, eikä sosiaalityöntekijältä. Sen

sijaan Hiltusen (2015, 106) tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijät olivat tiedottaneet ensisijaisesti sijaisperheen vanhempia lapsen kuulumisista. Äidit olivat saaneet tiedon lasta koskeneesta palaverista suoraan sosiaalityöntekijältä, mikäli olivat olleet hyvissä väleissä sijaisvanhempien kanssa.

Edellä olevat kuvaukset tieto-osallisuuden toteutumisen haasteista lähinnä sosiaalityöntekijän ja äitien (ja osin mahdollisesti isienkin, ainakin kirjausten osalta) välillä osoitti oletettavasti vanhempien liian vähäistä osallistamista sosiaalityön kommunikoinnissa. Juhila (2006, 119) toteaa, että osallistavassa sosiaalityössä asiakkaan tiedot otetaan vuorovaikutuksen keskipisteeksi. Niitä arvioidaan ja muutetaan yhdessä. Tähän ei pelkkä kuunteleminen riitä. Vuorenmaa (2016) toteaa lisäksi, että Connorin & Wilsonin (2006), Corballyn ym. (2007) ja Cawleyn & McNamaran (2011) mukaan lasten ja perheiden palveluissa työntekijöillä on tärkeä merkitys vanhempien osallisuuden toteutumisessa. Heidän tulee antaa vanhemmille riittävästi tietoa, jotta vanhemmilla olisi mahdollisuus osallistua päätöksentekoon. (emt., 17.) Seuraavassa alaluvussa käsitellenkin päätösosallisuutta.

4.2 Päätösosallisuus

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua huostaanoton tekee siitä päätöksen johtava sosiaalityöntekijä tai hänen määräämänsä toinen sosiaalityöntekijä, jos huostaanottoa ei vastusteta. Muutoin asian ratkaisee hallinto-oikeus. (LSL 417/2007, 43§.)

Kuulemistilaisuus antaa mahdollisuuden vastavuoroisuudelle huostaanoton päätöksenteossa. Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että kaikista asiaan vaikuttavista asiakirjoista ollaan tarpeeksi tietoisia, mikä ei puolestaan tutkimuksen mukaan ollut aina toteutunut, kuten edellä julki tuli. (Välikoski ym. 2020, 324-325.) Vanhempien vaikutusmahdollisuudet huostaanoton päätösprosessissa ovat kuitenkin heikot, koska sosiaalityöntekijöitä viranomaisina uskotaan mieluummin.

Huostaanottopäätöksen kumoutuminen onkin hyvin harvinaista. (Hiitola 2015, 161, 205.)

Hiitolan (2015) tutkimuksen mukaan vanhemmat joko olivat esittäneet huostaanottopäätöksistä valituksissaan tilanteestaan ja olosuhteistaan oman kantansa tai vastustaneet asiakirjojen määrittelyjä. Eräs äiti oli esimerkiksi selventänyt, että ”kodissa on usein sekaista ja esimerkiksi lasten lelut ovat levällään, mutta asunnossa ei kuitenkaan ole ollut likaista”, kuten sosiaalityöntekijä oli asian asiakirjaan kirjannut. Tutkimuksen mukaan vanhemmat olivat kokeneet useimmiten huostaanottopäätöksissä valitettavaa juuri sosiaalityöntekijän asiakirjamääritelmässä. (emt., 161, 200.) Tuovinen-Kakon (2011) tutkimuksen useimpien äitien näkemys huostaanottoon johtaneista syistä oli puolestaan ollut erilainen kuin huostaanottoasiakirjoissa. He olisivat kaivanneet enemmän tukea ennen huostaanottoa ja eri tavoin kuin olivat saaneet sitä. (emt., 65, 76-77.) Pitkäsen (2011) tutkimuksesta selvisi, että huostaanottopäätös oli koettu vaikeana ja negatiivisena asiana, jos syyt siihen olivat jääneet vanhemmille epäselviksi. Toisaalta osalle vanhemmista oli annettu heidän mukaan liian kauan mahdollisuus muuttua, jonka seurauksena lapsi oli joutunut odottamaan liian pitkään huostaanottoa. (emt., 66-67, 73.)

Huostaanoton tapahduttua vanhemmuuden päätösvallassa suhteessa lapseen oli myös koettu heikkenemistä eri tavoin. Vierulan (2016, 280) tutkimuksessa äidit olivat kokeneet, että laitossijoituspaikan hoitaja oli määrännyt kaiken. Hiltusen (2015) tutkimuksen äideistä myös useimmat olivat kokeneet, ettei heidän mielipiteitään ollut huomioitu lapsen asioista päätettäessä huostaanottoaikana. Heistä kukaan ei ollut puolestaan hyväksynyt lapsensa huostaanottoa. Päätöksen tultua yhteensä kahdeksan äitiä oli yrittänyt tai harkinnut itsemurhaa, koska heistä oli tuntunut kuin viimeinenkin toivo olisi viety huostaanotossa. (emt., 100-102, 105, 119.) Hiltusen (emt.) tutkimuksen äitien kokemukset sijoittuivat vanhan lastensuojelulain (LSL 683/1983) ajalle, kuten aineiston esittelyssä selvisi. Tämä oletettavasti oli ajanut äitejä itsemurhayrityksiinkin, koska tuki oli ollut olematonta. Tuovinen-Kakon (2011) tutkimuksen äideille huostaanottopäätös oli tullut

yllätyksenä, vaikka neljä äitiä viidestä oli saanut avohuollon tukea ennen sitä. Yksi äideistä oli suunnitellut sen jälkeen itsemurhaa. Huostaanoton aikana osa äideistä oli kokenut myös haastavana lapsen asioista päättämisen sijaisvanhempien kanssa, koska välit olivat olleet etäiset. Tämä oli lisännyt ulkopuolisuuden tunnetta äideille lastensa elämään. (emt., 51-52, 70-73.)

Vuorenmaan (2016, 15) mukaan esimerkiksi Warren ym. (2011) on todennut, että vanhemman osallisuus toteutuu, kun hän voi vaikuttaa oman perheensä asioihin. Lisäksi vanhempien vahvemman osallisuuden on todettu olevan selvästi yhteydessä lapsen parempaan hyvinvointiin ja suotuisaan kehitykseen, muun muassa You:n & Nguyen (2011) mukaan lapsen vahvempaan itsetuntoon ja Weissin ym. (2012) mukaan vähäisempään häiriökäyttäytymiseen.

Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi huostassapidon jatkamisen edellytykset aina, kun huostassapidon lopettamis päätöstä haetaan, asiakassuunnitelman tarkistamisen yhteydessä, tai kun se nähdään tarpeelliseksi. Huostaanotto päättyy joka tapauksessa, kun lapsi täyttää 18 vuotta. (LSL 417/2007, 47§.) Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ja huostaanoton purkuhakemuksen häviäminen olivat pitkittäneet haitallisesti yhden vanhemman yritystä saada lapsensa takaisin. Purkuprosessi oli kestänyt näin ollen kolme vuotta. (Suikkanen-Malin 2015, 63.) Pitkäsen (2011) tutkimuksessa puolestaan ammattilaisten ja vanhempien näkemys lapsen kotoutumisesta ja avuntarpeesta ei ollut aina kohdannut. Jotkut vanhemmat olivat kokeneet pystyvänsä uusin avohuollon lastensuojelun avuin parantuneessa tilanteessaan ottamaan lapsensa kotiin viranomaisten vastustaessa sitä. (Pitkänen 2011, 49-50.)

Äitiyden odotukset huostaanoton jälkeen olivat myös joidenkin tutkimusten äideistä kohtuuttomia, jotta huostaanottopäätökseen olisi voinut hakea purkua. Hiltusen (2015) tutkimuksen äidit olivat kokeneet, että heidän olisi pitänyt muuttua paremmiksi äideiksi kuin normaalisti äidit ovat, jotta he olisivat voineet saada lapsensa takaisin. Jotkut äidit olivat myös kokeneet saaneensa huonosti tukea sosiaalityöntekijältään lapsensa huostaanoton purkuhakemuksen valmistelemiseen. Oletettavasti ilman äitien periksi antamattomuutta yhdenkään lapsen huostaanottoa ei olisi purettu. (emt., 107-108, 141.) Myös Gauffin (2012) tutkimuksessa tuotiin julki,

kuinka sosiaalityöntekijät eivät olleet luottaneet äitien kykyyn olla äitejä. Äidit olivat kokeneet, että heiltä odotettiin täydellistä äitiyttä voidakseen saada lapsensa takaisin.

4.3 Suunnitteluosallisuus

Huostaan otetun lapsen asiakkuussuunnitelmaan on kirjattava myös vanhempien tuen ja avun tarve. Vanhemmille on lisäksi laadittava oma asiakkuussuunnitelma tarvittaessa muiden sosiaali- ja terveydenhuollon auttajatahojen kanssa, ellei sitä katsota tarpeettomaksi. Asiakkuussuunnitelmissa on arvioitava, millä keinoin perheen jälleenyhdistäminen parhaimmin mahdollistuisi. (LSL 417/2007, 30§.) Näin ollen huostaan otetun lapsen vanhemmilla pitäisi aina olla ainakin yksi asiakkuussuunnitelma, kuten 2.2 luvussakin ilmeni. Lisäksi sosiaalihuoltolain (SHL 1301/2014) 41§:n mukaan *kaikkien tahojen, joita sosiaalihuollon asiakas tarvitsee tuekseen kuntoutuakseen on osallistuttava palvelutarpeen arvioinnin tekemiseen ja asiakassuunnitelman laatimiseen.* Työntekijöille ei ole säädetty lailla sanktioita, jos vanhemmille ei tehdä ollenkaan asiakkuussuunnitelmaa.

Hiltusen (2015) tutkimuksen äidit olivat kokeneet, että heitä oli yritetty monella tavalla jättää ulkopuolisiksi lastensa elämiin huostaanoton tapahduttua, eikä heitä oltu tuettu millään tavoin suunnitelmallisesti. Heitä oli kohdeltu myös holhoavasti ja ulkopuolisina esimerkiksi lastensa huoltopalavereissa. (emt., 105-106, 128.) Tämän tutkimuksen kaikkien äitien kokemukset olivat tapahtuneet siis vanhan lastensuojelulain (LSL 683/1983) aikana, jossa ei ole mainittuna vanhemmille omaa asiakkuussuunnitelmaa. Hiltunen (emt., 211) toteaa lisäksi, että vaikka asiakkuussuunnitelma selkeyttäisi vanhemmille muutostavoitteita, ei kaikissa kunnissa sitä vieläkään toteuteta. Myös Pitkäsen (2011, 62-63) ja Gauffin (2012, 64) tutkimusten mukaan suurimmalle osalle vanhemmista ei oltu tehty asiakkuussuunnitelmaa. Vierula (2014) toi puolestaan tutkimuksessaan julki sen, että

muiden luomat asiakirjatekstit olivat pahimmillaan vain kuormittaneet vanhempia lisää ongelmia liikaa korostavine ilmauksineen. Asiakirjojen yhtäkkinen postitus kotiin oltiin koettu jopa ongelmista vapautumisprosessia taannuttavana.

Myös Singon ja Virokankaan (2009) tutkimukseen osallistuneille äideille ei oletettavasti ollut tehty omia asiakkuussuunnitelmia, kun mitään järjestettyjä tukitoimia heitä auttaakseen huostaanoton jälkeen ei oltu järjestetty. Tutkimus osoitti lisäksi, että suunnitelmallista tukea tarvittaisiin myös lapsen kotiin paluun jälkeenkin eheän äitiysidentiteetin ja menetettyjen vuosien käsittelyyn. (emt., 118.) Pitkäsen (2011) tutkimuksessa selvisi puolestaan, että vanhemmat olivat toivoneet, että huostaanoton aikainen tuki olisi ollut suunnitelmallisempaa. Kaikki vanhemmat eivät olleet edes tienneet oikeuksistaan tukeen huostaanottoaikana. (emt., 55.)

4.4 Toimintaosallisuus

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän sekä muiden huostaanotetun lapsen hoitajien ja kasvattajien tulee lapsen huollon jatkuvuuden turvaamiseksi olla yhteistyössä vanhempien kanssa. (LSL 417/2007, 52§) Tässä kohtaa lastensuojelulaki on epämääräinen, koska ”Yhteistyö sijaishuollon aikana” otsikon alla ei määritellä tarkemmin yhteistyön sisältöä. Myös muut huostaanottoa ohjaavat lait antavat mahdollisuuden jokaiselle työntekijälle itse määrittää, miten yhteistyön vanhempien kanssa toteuttaa. Joka tapauksessa huostaanotto on tilapäinen ratkaisu ja voimassa toistaiseksi (LSL 417/2007, 47§) ja sen pitäisi kaikin tavoin tukea perheen jälleenyhdistämistä sekä motivoida vanhempia tuen vastaanottamiseen (ks. esim. Araneva 2018, 64).

Yhteistoiminta sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhempien kanssa:

Hiltusen (2015, 200-201) ja Gauffin (2012, 69) tutkimuksen äidit olivat suurelta osin menettäneet luottamuksen sosiaalityöntekijöihin huostaanoton myötä. Hiltusen (emt., 200-201) tutkimuksen äidit olivat kokeneet jääneensä vaille riittävää tukea ennen huostaanottoa sekä kokeneet sosiaalityöntekijöiltä heitä kunnioittamatonta ja holhoavaa käytöstä. Gauffin (emt., 61, 63-64, 69) tutkimuksen äitien negatiivisia tunteita oli aiheuttaneet sosiaalityöntekijöiden asiakirjoihin tekemät negatiiviset merkinnät heistä sekä heitä syyllistävä ja kuuntelematon asenne. Äidit eivät olleet saaneet myöskään systemaattista apua ja tukea lapsensa huostaanoton hetkellä. Sosiaalityön antama suora tuki oli katkaistu huostaanottohetkeen ja esimerkiksi osallistuminen lapsen asioista neuvotteluun oli ollut äitien oman aktiivisuuden varassa. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ja kiire olivat myös hankaloittaneet luottamuksen syntymistä ja hidastaneet asioiden etenemistä. Vierulan (2016) tutkimuksessa puolestaan jotkut vanhemmat olivat kokeneet sosiaalityöntekijöiden lisäksi sijaisvanhempien sekä muun viranomaisverkoston arvostuksen ja kunnioituksen puutetta (emt., 282-284). Vanhemmat olivat kohdanneet myös perusteettomia epäilyjä heidän haluistaan tai kyvyistään hoitaa vanhemmuuttaan lapsensa sijaishuollon aikana. Toisaalta vanhemmille ei oltu tässäkään tutkimuksessa tarjottu ongelmiinsa samanaikaisesti huostaanotto-prosessissa apua. (Suikkanen-Malin 2015, 123-124.)

Pitkäsen (2011, 57) tutkimuksen mukaan suhde lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijään oli toisinaan ollut myös hankala, jos huostaanotosta oli oltu eri mieltä. Kuitenkaan kukaan vanhemmista ei ollut kokenut sosiaalityöntekijöitä ammattitaidottomiksi. (ks. myös esim. Gauffin 2012.) Singon ja Virokankaan (2009) tutkimuksessa joidenkin äitien kokemus oli ollut, että sosiaalityöntekijät olivat olleet auttajia ja kumppaneita ennen huostaanottoa. Huostaanoton jälkeen he olivat olleet pelkästään päihitteettömyyden kontrolloijina lapsen tapaamistilanteissa sekä tässäkin tutkimuksessa antamatta samanaikaisesti tukea äideille. Kenenkään äidin raitistumiskuvauksissa ei ollut myöskään ollut lastensuojelun organisoimia tukitoimia takana. (emt., 110, 115-116.) Jotkut vanhemmat eivät lisäksi olleet kokeneet hyväksi avautua ongelmistaan sijaishuollolle, koska he olivat kokeneet,

että se olisi voinut estää lapsen kotiin paluun. (Gauffin (2012); Suikkanen-Malin 2015, 71.) Tuovinen-Kakon (2011, 58-59, 74-75) tutkimuksen äidit olivat toivoneet myös saavansa apua enemmän sosiaalityöntekijältä ja sijaisvanhemmilta, mutta olivat kokeneet avun pyytämisen vaikeaksi. Oman lapsen huostaanotto oli koettu joissakin tapauksissa haitallisena leimaantumisenä.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän oli toivottu olevan myös enemmän läsnä yhteisessä vanhemmuudessa. Suikkanen-Malinin (2015) tutkimuksessa vanhemmat olivat pitäneet sosiaalityöntekijälle tarkoitettua roolia vahvasti yhteistyön johtajana ja sosiaalityöntekijää osallisena yhteiseen vanhemmuuteen. Sosiaalityöntekijät taas eivät yleensä olleet kokeneet olevansa osa yhteistä vanhemmuutta. Vanhemmat olivat kokeneet, että heidät oli jätetty tulemaan toimeen yksin suhteessa sijaisvanhempiin. Näin ollen yhteisen vanhemmuuden jakaminen oli ollut vailla kunnollista vastuunkantajaa ja siksi altis epäonnistumaan. (emt., 101-106, 121-122.) Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ei myöskään ollut tehnyt juurikaan kotikäyntejä vanhempien luo. Vanhemmat olivatkin toivoneet itselleen myös omaa auttavaa työntekijää. Lisäksi yhteistyössä sosiaalityöntekijöiden kanssa ei oltu korostettu tarpeeksi vanhempien osallisuutta. (Pitkänen 2011, 54-56, 83; ks. myös esim. Gauffin 2012.)

Äideistä oli tullut useiden tutkimusten mukaan huostaanotossa lisäksi lapsensa elämässä vierailijoita, joiden suhde lapseen oli valvottua ja kapeaa. Esimerkiksi Vierulan (2016) tutkimuksen mukaan laitostapaamisissa oli ollut aina läsnä muitakin lapsia vanhempineen sekä henkilökuntaa, mikä oli lisännyt vierauden tunnetta huostaanotetun lapsen ja äidin välille. Toisaalta osa äideistä oli kokenut perhesijoituksissa jatkuvia haasteita sijaisvanhempien kanssa lapsen tapaamisista sopimisissa ja sopimuksissa pysymisissä, jotka oli tulkittu joko kiusanteoksi tai lapsen omimiseksi. Välimatkat lapsen luo olivat olleet lisäksi haitallisen pitkiä, eikä esimerkiksi tärkeitä juhlia ollut saanut viettää yhdessä, mikä oli ollut äideille erityisen raskasta. (emt., 280-281.) Tuovinen-Kakon (2011) tutkimuksen yhdellä äidillä oli ollut myös tunne, että sijaisperhe haluaa omia lastaan ja pitkät välimatkat olivat estäneet jopa vuosia usean äidin lasten näkemisiä (emt., 55-58, 70). Joillekin

vanhemmille oli tuntunut lisäksi haastavalta omien tunteiden läpikäynti sijaisperheen kanssa, koska sijaisvanhemmissa oli käynyt ilmi mustasukkaisuutta ja pelkoa lapsen menetyksestä takaisin perheelle (Pitkänen 2011, 80-81).

Tuovinen-Kakon (2011) tutkimuksessa selvisi myös, että äidit olivat puhuneet liian vähän lasten kuulumisista ja huolistaan lapsiin liittyen sijaisperheen tai perhekodin vanhempien kanssa. Sijaisperheen ja äitien välinen puhumattomuus oli hämmentänyt erityisesti huostaanotettuja lapsia ja tuonut paineita heidän tapaamisiin. Äidit eivät esimerkiksi olleet tienneet kaikkia lapsille tapahtuneita merkittäviä asioita. Toisaalta äidit oli luoneet helpommin suhteita perhekodin vanhempiin, koska vanhemmat ottavat sijaisperheessä konkreettisesti äidin ja isän roolin ja se oli ollut toisille liian vaikeaa kohdata. (emt., 63, 70, 81.) Hiltusen (2015) tutkimuksessa taas äitien suhde oli ollut toimivamman oloinen perheisiin sijoitettujen lasten sijaisvanhempien kanssa. Murrosikäisten lasten kärjistyneet tilanteet erityisesti nuorisokodeissa ainakin osaksi oli aiheuttanut äitien ja sijaisvanhempien väleihin haasteita, koska nuorta oli rangaistu muun muassa kotilomille pääsemättömyydellä huonon käytöksen vuoksi. Huostaanoton alussa äitien suhde sijaisvanhempiin oli kuitenkin usein ollut kielteinen, mutta se oli muuttunut ajan myötä kaikilla myönteisemmäksi. Yhteistyö sijaisvanhempien kanssa oli ollut myös keskeinen useiden äitien osallisuuden lisääjä lastensa elämässä. (emt., 160, 186.)

Vuorenmaan (2016) mukaan Melissa Ann Corbally, P.Anne Scott, Anne Mathews, Liam Mac Gabhann & Catriona Murphy (2007) sekä Teresa Cawley ja Patricia Mannix McNamara (2011) ovat todenneet, että perheiden palveluissa työntekijöiden tavalla kohdata perheet on keskeinen merkitys sille, miten vanhempien osallisuus voi toteutua. Heistä riippuu, onko vanhempien mahdollista tulla kuulluiksi sekä voivatko he luottaa huolissaan ja tuen tarpeissaan työntekijään. (emt., 17.) Heinon ja Säleksen (2017) mukaan lapsen perhehoito on lisäksi laadukasta, kun siinä on mukana yhdessä sovittua ja neuvoteltua syntymävanhempien osallisuutta lapsen ja perhekodin arkeen. Luottamuksellisen yhteistyön rakentaminen vanhempien ja sijaisvanhempien välille edellyttää arvostavaa kohtaamista, kuulluksi tuleamista sekä

myös vanhempien tarpeiden ja ongelmien huomioimista. (emt., 19-20.) Osallisuuteen kuuluva vanhempien ja vanhempi-lapsisuhteen tukeminen on myös osa lastensuojelua, koska sitä kautta mahdollistetaan lapselle turvallisempi lapsi-vanhempi suhde (Laitinen & Ojaniemi & Tallavaara 2007, 71). Toimintaosallisuuden muotoina aineistosta nousi keskeisenä esille moniammatillinen, emotionaalinen ja taloudellinen tukitoiminta.

Moniammatillinen tuki:

Sosiaalihuollon viranomaisen tehtävänä on huolehtia siitä, että sosiaalihuollon asiakas saa riittävästi tukea eri asiantuntijoilta tilanteessaan (SHL 1301/2014, 41§).

Moniammatillinen tuki oli ollut vähäistä ja pirstaleista. Vanhemman omasta aktiivisuudesta oli riippunut, oliko hän saanut laajemmin apua. Tämä oli aiheuttanut stressiä, kun vaihtoehtoista ei ollut annettu tarpeeksi tietoa.

Moniammatillista yhteistyötä ei myöskään ollut koordinoitua kukaan tietty henkilö. Vanhemmat olivat kokeneet, ettei kuormittavassa elämäntilanteessa, jota lapsen huostaanotto on ollut riittänyt voimavaroja oma-aloitteisuuteen. Siksi työntekijän tarve tuen tarjoajana oli korostunut vanhempien kehittämistarpeissa. (Pitkänen 2011, 46, 59-61, 116.) Myös Gauffin (2012) tutkimuksen äidit olivat joutuneet liikaa itse selvittämään tukimuotoja. Sosiaalityöntekijä oli ohjannut jonkin verran äitejä muun muassa päihdekuntoutukseen ja myöntänyt perhetyötä. Kuitenkaan saadun tuen ei oltu koettu olevan äitien yksilöllisiin tarpeisiin suunniteltua. Esimerkiksi kunnan omaa perhetyötä ei oltu koettu kuntouttavana, vaan kontrolloivana toimintana. Ilman omaa aktiivisuutta oli ollut riski jäädä ilman apua. (emt., 64-65, 76.) Äidit olivat löytäneet oikeamman tuen ja kuntoutuksen pariin muuta kautta, kuten monissa muissakin tutkimuksissa. Tuovinen-Kakon (2011) tutkimuksessa sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus oli heikentänyt äitien tilanteen tietämystä ja heijastunut auttamisverkostoon. Hiltusen (2016, 269) mukaan huostaanotettujen lasten äideille annettava monipuolinen tuki ennaltaehkäisisi ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen.

Emotionaalinen tuki:

Huostaanotto oli aineiston mukaan ollut myös hyvin voimakas tunnepuolen kriisi vanhemmille (tässä aineistossa pääosin äideille), josta oli ollut vaikeaa yksin selvitä. Esimerkiksi Vierulan (2016) ja Gauffin (2012) mukaan äidit olivat kokeneet suuria haitallisia tunnekokemuksia, kuten surua ja pelkoa lapsen lopullisesta menettämisestä sekä syyllisyyttä ja häpeää, koska olivat ajatelleet epäonnistuneensa äiteinä. Tunnekuorma oli koettu hieman lievempänä yleensä, jos kyse oli ollut omaan suostumukseen perustuvasta huostaanotosta. Lisäksi Vierulan (emt.) tutkimuksessa selvisi, että vaikka huostaanotto olisi onnellisesti päätyvä lopulta lapsen paluuseen, ei huostaanotto-prosessin synnyttämistä tunnekuormista välttämättä koskaan oletettavasti jotkut vanhemmat pääse kokonaan irti edes pitkäaikaisen terapian avulla. Esimerkiksi lastensuojelun perättömiä epäilyjä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä oli ollut vaikeaa unohtaa. (emt., 272-275, 278.)

Pitkäsen (2011, 42, 76) tutkimuksessa tuotiin julki, että emotionaalinen tuki on huostaanotto-prosessin vaikeissa tunteissa vanhemmille erityisen tärkeää. Vain yksi vanhempi oli kertonut osallistuneensa ja saaneensa tukea sijoitettujen lasten vanhempien vertaistukiryhmästä, eikä terapioita ollut tarjottu kenellekään. Singon ja Virokankaan (2009, 113-114, 118) tutkimuksen äitien päihteidenkäyttö oli pahentunut ja toisilla myös koko elämä romahtanut huostaanoton tapahduttua. Näin oli ollut varsinkin, jos huostaanotto oli tapahtunut yllättäen, eikä äidit olleet saaneet tukea lastensuojelusta. (ks. myös esim. Vierula 2016, 274.) Kukaan Hiltusen (2015) tutkimuksen äideistä ei ollut puolestaan saanut konkreettista apua ennen huostaanottoa, jotta he olisivat päässeet eroon väkivaltaisista miehistään tai saaneet apua masentuneisuuteensa. Huostaanoton tapahduttua ei oltu myöskään järjestetty mitään tukea äitiyteen sen lisäksi, että joitakin äitejä oli informoitu mahdollisuudesta vanhempien vertaisryhmiin. Vertaisryhmä huostaanoton shokkivaiheessa ei ollut tuntunut kuitenkaan oikealta tuelta, vaikka myöhemmin siitä oli ollut joillekin apua. (emt., 128, 130, 192-194.)

Taloudellinen tuki:

"Kun lastensuojelun tarve oleelliselta osin johtuu riittämättömästä toimeentulosta, puutteellisista asumisolosta tai asunnon puuttumisesta tai kun mainitut seikat ovat oleellisena esteenä lapsen ja perheen kuntoutumiselle, kunnan on viivötyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto." (LSL 417/2007, 35§.) Pitkäsen (2011, 43, 46, 54, 87)

tutkimuksessa vanhemmat olivat kokeneet saaneensa tukea velkaneuvonnasta. Kukaan ei kuitenkaan ollut maininnut saaneensa tukea aikuissosiaalityöstä, vaikka useilla haastatelluilla oli ollut vaikeuksia asumisen kanssa ja kokemuksia asunnottomuudesta. Kuitenkin ohjausta toimeentulotuen saamiseen oli annettu. Myös Tuovinen-Kakon (2011) tutkimuksen äideistä neljä viidestä oli kertonut kokemuksiaan asumisen ahtaudesta huostaanoton jälkeen lasten kotilomiin liittyen, koska heidän oli ollut muutettava pienempiin asuntoihin tiukentuneessa taloudessa. Tukea äidit olivat uskoneet olevan tarjolla tähän asiaan mahdollisesti vain joillakin järjestöillä. Hiltusen (2015, 129-130) tutkimuksen äidit olivat myös kaivanneet taloudellista tukea ennen huostaanottoprosessiakin. Ainoa tuki tuolloin oli ollut perhetyöntekijän tai kodinhoitajan käynnit, jotka äidit olivat kokeneet olleen vääränlaista tukea.

Se, että vanhemmat olivat kokeneet tämän tutkielman aineistossa haasteita jokaisessa vanhemmuuden osallisuuden teemassa erityisesti sosiaalityöntekijän kanssa osoitti oletettavasti vain toteen sen, että lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli on hyvin keskeinen huostaanottoprosessissa myös suhteessa lapsen vanhempiin, kuten huostaanottoprosessin lainsäädännöstäkin kävi ilmi. On myös huomioitava, että osa aineistoon valituista tutkimuksista oli suunnattu tutkimaan juuri tätä suhdetta.

Tutkielman pienemmän tutkimuskysymyksen käsittely eli aineistosta havaitsemani vanhempien ilmaiset huostaanottoprosessin vanhemmuuden osallisuuden kehittämistoiveet on kaikin osin koottuna taulukoksi liitteisiin. Kehittämistoiveita oli eniten tieto- ja toimintaosallisuuden teemoihin liittyvissä asioissa ja vähiten päätösosallisuudessa. (ks. liite 2., 41.) Kehittämistoiveita oli näin

ollen osaksi samassa linjassa koettujen haasteiden kanssa. Tutkielman aineiston tutkimusten osallistujamäärän ollessa hyvin pienen ei tästä sisällönanalyysistä voi tehdä suoria yleistyksiä ilmenneistä haasteista eikä kehittämistoiveista. Sen sijaan ilmi tulleista haasteista ja kehittämistoiveista voidaan poimia suoraan selvitettäviä asioita tuleviin aihetta koskeviin vaikuttavuustutkimuksiin.

5 POHDINTA

Vanhemmuuden osallisuuden haasteiden ja kehittämistoiveidenkin analysointi tieto-, päätös-, suunnittelu- ja toimintaosallisuuksien kautta antoi paljon tietoa ja pohdittavaa huostaanotto-prosessin vaikuttavuustutkimusten suunnitteluille. Se, ettei analyysiosiossa käsitelty positiivisia vanhempien kokemuksia omasta vanhemmuuden osallisuudesta lapsensa huostaanotto-prosessissa kokemiensa haasteiden rinnalla voi tuoda tunteen, että totuus asioista vääristyi. Luonnollisesti samoissakin asioissa, joissa haasteita ja kehitystoiveita aineistossa ilmeni, on ollut toisilla vanhemmilla hyviä kokemuksia. Tämä tutkielma oli niin pieni sallituilta sivumääriltään ja aineiston tutkimukset osallistujamääriltään, että rajaus oli ainoastaan järkevää noin tehdä. Toisaalta tutkimusaineistossa ei suurelta osin mainittu juurikaan vanhempien taustatietoja ja niitä haluttiin tarkoituksella peittää, ettei henkilöitä tunnistettaisi. Siten tällä kuvailevalla kirjallisuuskatsauksella ei olisi päässyt luotettavampiin pohdintoihin, vaikka positiivisia yksittäisiä asioita aineistosta olisi nostanut negatiivisten yksittäisten kokemusten rinnalle. Tavoitteeni löytää näkemystä vanhemmuuden osallisuuden haasteista oli joka tapauksessa näin tehden kattavinta saavuttaa tässä tutkielmassa.

Riittävän, nimenomaan vanhempien kertomiin perustuvan tutkimusaineiston löytämisessä oli jonkin verran myös haasteita. Suomalaisia pro gradu tutkielmia korkeampia uudehkoja tieteellisiä tutkimuslähteitä valitusta vanhempien osallisuuden kokemusten näkökulmasta ei ollut hakujeni perusteella enempää saatavilla, lukuun ottamatta saman tutkijan saman aiheen tutkimuksia. Toisaalta analyysiosion jako osallisuuden teemoihin antoi mahdollisuuden koota yhteen teemoilta kattavaksi ilmenneen pohjakuvauksen vanhemmuuden osallisuudesta suhteessa huostaanotto-prosessia ohjaaviin lakeihin ja sitä kautta käytänteisiin. Koska huostaanotto-prosessin lainsäädäntö on kaikille sama ja huostaanotto-prosessi hyvin

lakisidonnainen, oletan löytäneeni jaottelun kautta koko aineistoa yhdistävimmän osallisuuden teemoittelun. Osallisuuden teemoitteluni voisi toimia myös oivallisena huostaanoton vaikuttavuustutkimuksiin hyödynnettävänä teemoitteluna ja näin osaltaan edistää osallisuuden monipuolista huomiointia jatkotutkimuksissa.

Aineistossa vain Pitkäsen (2011, 107-112) tutkimuksessa tuotiin julki kunnolla vanhempien sekä Gauffin (2012, 65-66) tutkimuksessa jossain määrin äitien itse esittämiä kehittämistoiveita muutamien yksittäisten muissa tutkimuksissa ilmi tulleiden asioiden lisäksi. Kritiikkinä valitsemaani tutkimusaineistoa kohtaan voisi todeta, että niissä olisi ollut hyvä tuoda kaikissa julki tutkijoiden päätelmien rinnalla aina myös vanhempien kehittämistoiveita silloin, kun kyse ei ollut pelkästä asiakirjatutkimuksesta. Tutkijan lausumat ovat kuitenkin aina vain tulkintoja asioista. Lisäksi asiakkaiden kehittämistoiveet ovat tärkeää asiakaspalautetta, mitä kautta vain voidaan tehdä riittävän kattavaa vaikuttavuustutkimusta myös sosiaalityön kontekstissa.

Aineiston analyysissa nousi keskeisiksi haasteiksi vanhempien osallisuudessa muun muassa: huonosti organisoitu huostaanoton hetki, oleellisten asioiden tiedottamisen puutteet, asiakkuussuunnitelmien puutteellisuus ja usein kokonaan puuttuminen vanhemmilta, ongelmat kommunikoinnissa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhempien kanssa sekä liian vähäinen ja vääränlainen tuki vanhemmille ongelmissaan ja yhteydenpidossa lapsiin. Sekä haasteissa että kehittämistoiveissa oli eniten esille nousseita asiakohtia tieto- ja toimintaosallisuuden teemoissa. Lisäksi päätösosallisuudessa koettiin suunnilleen yhtä paljon haasteita kuin tieto-osallisuudessa. Tämä voi olla osaksi ainakin heijastumaa siitä, että vanhemman tukea huostaanottoprosessissa on viime vuosina tutkittu korostuneesti, kuten selvisi aineiston esittelyssä. Jatkotutkimukset ilmenneissä haasteissa ja kehittämistoiveissa olisi tärkeää, jotta tiedettäisiin, miten käytäntöjä tulisi kehittää.

Vanhempia ei tulisi myöskään aineiston perusteella koskaan jättää yksin huostaanoton tapahduttua, koska huostaanotto on niin voimakas tunnekriisi, vaikka siinä olisi mukana oma suostumuskin. Ilman apua valmiiksi ongelmaiset

vanhemmat (tässä aineistossa yleensä äidit) olivat ajautuneet lähes aina syvemmälle ongelmissaan. Lisäksi lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä oli tämänkin aineiston mukaan usein liian suuret lapsimäärät hoidettavanaan ja heidän vaihtuvuutensa koettiin haasteena. Joidenkin vanhempienkin esiinnostama kehittämistoive eli oma vastuuhenkilö heidän auttamisekseen ja tuen koordinoijaksi huostaanottoaikana olisi näin ollen lienee tarpeellinen lisäresurssointi yhteiskunnan tasolta sosiaalityölle. Toisaalta olisi oletettavasti tärkeää selventää jatkotutkimuksinkin sosiaalityöntekijän roolia huostaanottoprosessissa heille itselleen ja vanhemmille esille nousseiden haasteiden vuoksi. Vanhemmat esimerkiksi olivat kokeneet tässä aineistossa yleensä sosiaalityöntekijät yhteistä vanhemmuutta toteuttaviksi ja sosiaalityöntekijät eivät. Lisäksi vanhempien osallisuus eri osa-alueissaan oli jäänyt usein liikaa vanhempien omalle vastuulle, vaikka lakikin antoi osaltaan ymmärtää toisin tarkoitettun.

Jatkotutkimuksiin vanhempia kuullen olisi myös tarvetta huostaanoton kuulemistilaisuuksien ja niihin läheisesti liittyvien asiakirjojen osalta. Välikosken ym. (2020) mukaan huostaanoton valmisteluprosessiin liittyviä kuulemistilaisuuksia on arviolta useita tuhansia vuodessa. Kuitenkin tutkimustietoa kuulemistilaisuuksista on hyvin vähän, vaikka se on hyvin merkittävä osa huostaanottopäätöksen valmistelua. (ks. lisätietoa Helavirta ym. 2014.) Olisi lisäksi tärkeää tehdä tämän tutkielman ulkopuolelle lähes kokonaan jäänyttä perhe- ja laitossijoitusten tutkimuksellista vertailua. Esimerkiksi kysyen, onko perheisiin sijoittaminen tukeva paremmin kuin lastensuojelulaitokset lasten ja heidän oikeudellisten vanhempiensa auttamista ongelmissaan. Heinon ja Johnsonin (2010) mukaan tutkimuksissa on nimittäin selvinnyt, että parhaiten yhteiskuntaan kiinnittyvät perhehoidon sijoitusmuotona vain kokeneet nuoret naiset ja heikoimmin ainostaan laitoshoidossa sijoituksensa kokeneet nuoret miehet (emt., 285). Oletettavasti laitoshoitoon jääneillä lapsilla ja nuorilla on suurempia perusongelmia, kuten teoreettisessa viitekehysosiossa kävi ilmi. Sitä suuremmalla syyllä tulisi tutkimuksin selvittää lisää, mitä yhteiskuntamme huostaanottoprosessissa on mahdollisesti kehitettävänä, jotta kaikilla sen kokevilla perheillä olisi riittävästi

tukea huostaanottoprosessissa ja nuorilla samat lähtökohdat siirtyessään aikuisuuteen.

LÄHTEET

- Araneva, Mirjam (2018) Lastensuojelun perhehoito. Helsinki: Alma Talent Oy.
- Cawley, Teresa & McNamara, Patricia Mannix. (2011) Public health nurse perceptions of empowerment and advocacy in child health surveillance in West Ireland. *Public Health Nursing* 28 (2), 150– 158.
- Corbally, Melissa Ann & Scott, P. Anne & Mathews, Anne & Gabhann, Liam Mac & Murphy, Catriona (2007) Irish nurses' and midwives' understanding and experiences of empowerment. *Journal of Nursing Management* 15 (2), 169–179.
- Gauffin, Katri (2012) Sijaishuollon aikainen sosiaalityö äitien kokemana. Ammatillinen lisensiaatintutkimus. Turku: Turun yliopisto. [online] <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=b2e05d37-e836-40f4-a3a4-a5ef6c56e62e>. Luettu: 04.01.2022.
- Harkko, Jaakko & Lehikoinen, Tuula & Lehto, Sarita & Ala-Kauhaluoma, Mika (2016) Onko osa nuorista vaarassa syrjäytyä pysyvästi? Nuorten syrjäytymisriskit ja aikuisuuteen siirtymistä tukeva palvelujärjestelmä. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia* 144. Kela. [online] <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/170035>. Luettu: 19.10.2021.
- Heino, Tarja & Johnson, Marianne (2010) Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) *Perhepiirissä*. Sastamala: Vammalan kirjapaino Oy, 266-293.
- Heino, Tarja (2014) Lastensuojelun pirullinen tehtävä. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014*. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 286-308.
- Heino, Tarja & Säles, Emilia (2017) Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito: Kohti perhehoidon laadun varmistamista. *THL:n työpaperi* 20/2017 [online] <https://www.julkari.fi/handle/10024/132434>. Luettu: 08.11.2021.
- Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2014) Huostaanoton kuva

- suomalaisen tutkimuksen valossa. *Janus* 22 (3), 290-298.
- Hiitola, Johanna (2015) *Hallittu vanhemmuus. Sukupuoli, luokka ja etnisyyshuostaanottoasiakirjoissa*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy. [online]
<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/96664/978-951-44-9721-6p.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu: 22.12.2021.
- Hiltunen, Tarja (2015) *Äitiys, huostaanotto ja voimaantumisen*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopistopaino Oy. [online]
<https://jyu.finna.fi/Record/jykdok.1505050>. Luettu: 09.11.2021.
- Hiltunen, Tarja (2016) *Äitien kokemuksia lasten huostaanotoista*. *Janus* 24 (3), 265-272.
- Helminen, Jari (2015) *Osaamisalueen henkilöstön näkemyksiä osallisuudesta, kumppanuudesta ja terveydestä – osaamisalueen toimintaa suuntaavien teemojen tarkastelua*. Teoksessa Jari Helminen (toim.) *SANOISTA TEKUIHIN – Osallisuus, kumppanuus ja terveys toiminnan suuntavivoina*. Tampere: Juvenes Print Oy, 19-44.
- Janhunen, Tanja (2008) *Jotta sijoitukset kestäisivät*. Teoksessa Jari Ketola (toim.) *MENETYKSISTÄ MAHDOLLISUUKSIIN – Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi*. PS-Kustannus: Jyväskylä, 123-146.
- Juhila, Kirsi (2006) *SOSIAALITYÖNTEKIJÖINÄ JA ASIAKKAINA – sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.
- Kohonen, Kirsi & Tiala, Toni (2002) *Kuntalaiset ja hyvä osallisuus. Lupaavia käytäntöjä kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistämiseksi*. Sisäasiainministeriö, Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Kujala, Virpi (2003) *Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet. Sijoitettujen lasten vanhempien ryhmätoiminnan opas*. Helsinki: Sininauhaliitto.
- Kujala, Virpi (2006) *Sijoitettujen lasten biologisten vanhempien tukeminen*. Helsinki: Sininauhaliitto.
- Laine, Terhi & Hyväri, Susanna & Vuokila-Oikkonen, Päivi (2010) *Mitä on syrjäytymisen vastainen työ?* Teoksessa Laine Terhi & Hyväri Susanna & Vuokila-Oikkonen Päivi (toim.) *Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla*. Helsinki:

Tammi, 9-25.

Laitinen, Merja & Ojaniemi, Pekka & Tallavaara, Marja-Sisko (2007) "Nyt kuullaan meitä asiakkaita" – Tutkimus kohtaamisesta, tiedosta ja osallisuudesta

lastensuojelun työprosessissa. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Lastensuojelulaki (LSL 683/1983)[online]

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1983/19830683>. Luettu 29.12.2021.

Lastensuojelulaki (LSL 417/2007) [online]

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L10>. Luettu: 18.10.2021.

Lastensuojelun käsikirja (2021) [online] <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>. Luettu: 23.10.2021.

Perustuslaki (PL 731/1999) [online]

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>. Luettu: 30.10.2021.

Pitkänen, Miia (2011) Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Helsinki: Socca.

Pösö, Tarja (2004) Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa Annamajja Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 202-213.

Saarinen, Arttu & Blomberg, Helena & Kroll, Christian (2012) Liikaa vaadittu?

Sosiaalityöntekijöiden kokemukset työnsä kuormittavuudesta ja ristiriitaisuudesta Pohjoismaissa. Yhteiskuntapolitiikka 77 (4), 403-418.

Saastamoinen, Kati (2010) Lapsen asema sijaishuollossa – käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Salminen, Ari 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? Vaasan yliopiston opetusjulkaisuja.

[online] https://www.uwasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf.

Luettu: 09.11.2021.

Sinko, Päivi & Virokannas, Elina (2009) Rajallisia äitiysidentiteettejä – huumeita

käyttäneiden naisten kertomuksia lastensa huostaanotoista. Janus 17 (2) , 104-120.

Sirviö, Kaarina (2010) Lapsiperheiden terveyden edistäminen – osallistamista ja ennakoitua. Teoksessa Anna-Maija Pietilä (toim.) Terveyden edistäminen.

Teorioista toimintaan. Helsinki: WSOYpro, 130-150.

- Sivistyssanakirja (2021) [online] <https://www.suomisanakirja.fi/>. Luettu: 15.11.2021.
- Sosiaalihuoltolaki (SHL 1301/2014) [online]
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/2014130>. Luettu: 31.10.2021.
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (2021) Osallisuuden edistäminen. [online]
<https://stm.fi/osallisuuden-edistaminen>. Luettu: 15.11.2021.
- Suikkanen-Malin, Tuija (2015) Yhteinen vanhemmuus sijaishuollossa. Tarinoita yhteistyöstä vanhemmuuden tehtäviä hoitavien välillä. Ammatillinen lisensiaatintutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto. [online]
<https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=a375e695-954c-43c3-81fa-f3c30df9acc0>.
Luettu: 08.11.2021.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) (2012) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. [online] <https://tenk.fi/fi/ohjeet-ja-aineistot/HTK-ohje-2012>. Luettu: 04.12.2021.
- Tuovinen-Kakko, Tarja (2011) Äitien kokemuksia huostaanotosta ja sen jälkeisestä elämästä. Ammatillinen lisensiaatintutkimus. Lappi: Lapin yliopisto. [online]
<https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=256bcb0f-da57-4060-bf5d-a3437a17dbfe>.
Luettu: 07.01.2022.
- Valtioneuvoston selonteko Eduskunnalle kansalaisten suoran osallistumisen kehittämisestä (2002) [online]
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/selonteko/Documents/vns_3+2002.pdf.
Luettu: 24.10.2021.
- Vierula, Tarja (2014) Lastensuojelun asiakirjakäytäntöjen tahattomat seuraukset vanhempien kokemina. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 272-298.
- Vierula, Tarja (2016) Huostaanoton käynnistämät suhteet ja prosessit vanhempien henkilökohtaisessa elämässä. Teoksessa Rosi Enroos & Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 261-290.

- Vuorenmaa, Maaret (2016) Äitien ja isien osallisuus perheissä ja lasten palveluissa sekä osallisuuteen yhteydessä olevat tekijät. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- Välikoski, Tuula-Riitta & Pösö, Tarja & Huhtanen, Raija (2020) Kuulemistilaisuus institutionaalisenä vuorovaikutuksena lapsen huostaanoton valmisteluprosessissa. *Janus* 28 (4), 323-340.
- Warren, Zachary & McPheeters, Melissa L. & Sathe Nila & Foss-Feig, Jennifer H. & Glasser, Allison & Veenstra-VanderWeele, Jeremy (2011) A systemic review of early intensive intervention for autism spectrum disorders. *Pediatrics* 127 (5), 1303-311.
- Weiss, Jonathan A. & Cappadocia, M. Catherine & MacMullin, Jennifer Anne & Viecili Michelle & Lunsky, Yona (2012) The impact of child problem behaviors of children with ASD on parent mental health: the mediating role of acceptance and empowerment. *Autism* 16 (3), 261-274.
- You, Sukkyung & Nguyen, Julie T. (2011) Parents' involvement in adolescents' schooling: a multidimensional conceptualisation and meditational model. *Educational Psychology* 31 (5), 547-558.

LIITTEET

LIITE 1. Tutkielman aineisto

Tutkimusaineisto ja tekijä(t):	Keskeistä tietoa tutkimusaineistosta:
<p><i>Kuulemistilaisuus vuorovaikutuksena lapsen huostaanoton valmisteluprosessissa</i></p> <p><i>Välikoski, Tuula-Riitta & Pösö, Tarja & Huhtanen, Raija (2020)</i></p>	<p>Tutkimusartikkeli tarkastelee yhteensä 16 huostaanoton valmisteluprosessiin kuuluvaa kuulemistilaisuutta kolmessa eri kunnassa; erityisesti sosiaalityöntekijän ja kuultavien välistä vuorovaikutusta ja viestintää. Äitejä kuultavista oli kahdeksan ja isiä kolme. Tutkimuksessa selvisi muun muassa, että vapaata mielipiteen ilmaisua tuettiin, mutta toisaalta vanhemmille ei aina annettu riittävästi aikaa perehtyä kaikkiin asiakirjoihin, joka vaikeutti mielipiteen muodostusta huostaanottoa kohtaan.</p>
<p><i>Hallittu vanhemmuus. Sukupuoli, luokka ja etnisyyt huostaanotto asiakirjoissa</i></p> <p><i>Hiitola, Johanna (2015)</i></p>	<p>Akateeminen väitöskirja, jossa tarkastellaan millaisten vanhemmuutta koskevien käsitysten ja normien ohjaamana perheet ja niiden jäsenet esitetään sosiaalityön asiakirjoissa, joiden perusteella hallinto-oikeudet tekevät huostaanottopäätöksiään. Tutkimusaineisto sisälsi 354 tahdonvastaisen huostaanoton päätösdokumenttia kaikkine vaiheineen vuodelta 2008. Ne koskivat yhteensä 430 lasta. 62% oli perheitä, joissa lapsilla oli olemassa molemmat vanhemmat ja 44% äitien yksinhuoltajuuksia. Tutkimuksen mukaan sukupuolen mukaan määräytyy, millaisia ongelmia vanhemmuuteen katsotaan kuuluviksi ja, miten vanhempia kuvataan asiakirjoissa. Esimerkiksi isistä kerrottiin asiakirjoissa suppeammin ja harvemmin kuin äideistä ja äitien kuvattiin olevan kyvyttömiä tai jaksamattomia vanhemmuuteensa.</p>
<p><i>Lastensuojelun asiakirjakäytäntöjen tahattomat seuraukset vanhempien kokemina</i></p> <p><i>Vierula, Tarja (2014)</i></p>	<p>Tutkimusartikkelin tarkoituksena oli tehdä näkyväksi lastensuojelun asiakkuusdokumentointikäytänteiden kehittämiskohtia, jotta dokumentointiasiakirjoista koituneita tahattomia seurauksia voitaisiin pyrkiä paremmin välttämään. Tutkimukseen osallistui yhteensä kahdeksan huostaanotetun lapsen vanhempaa, joista vain yksi oli isä. Tutkimuksessa selvisi muun muassa, että vanhempia ei otettu ollenkaan mukaan asiakkuusdokumentointiin, mikä oli kuormittanut entisestään heitä, kun he olivat myöhemmin yllättäin saaneet asiakirjoja luettavakseen kotiin. Joidenkin vanhempien kokemuksista oli sen verran kauan aikaa, että käytänteet olivat voineet muuttua asiakaslähtöisemmiksi.</p>
<p><i>Huostaanoton käynnistämät suhteet ja prosessit vanhempien henkilökohtaisessa elämässä</i></p> <p><i>Vierula, Tarja (2016)</i></p>	<p>Tutkimusartikkelin haastatteluaineisto käsitti yhteensä 14 äidin ja vain yhden isän haastattelun äidin kanssa. Huostaanotto oli ollut tahdonvastainen kahdeksassa tapauksessa. Tässä tutkimuksessa käsiteltiin hieman myös aikaa ennen virallista huostaanottoa ja aikaa sen jälkeen, jotta huostaanoton käynnistämistä suhteita ja prosesseja pystyi tulkitsemaan paremmin. Oleellinen tutkimustulos oli, että prosessit, joita vanhemmat läpikäyvät huostaanotoissa ovat usein hyvin pitkäkestoisia ja moniulotteisia sekä syvästi ihmisarvoa koskettavia, joten vanhempia olisi tuettava paremmin koko prosessin ajan; myös ennen ja jälkeen huostaanoton sekä yhtäläillä suostumukseen perustuvissa huostaanotoissa.</p>
<p><i>Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa</i></p>	<p>Kaksivuotiseen käytäntötutkimushankkeeseen perustuvassa - tutkimusraportissa tuodaan julki 14 huostaanotetun lapsen vanhemman (, joista viisi oli isä) kokemuksia saamastaan tuesta</p>

<p><i>Pitkänen, Miia (2011)</i></p>	<p>huostaanoton aikana. Tutkimuksessa nousi keskeiseksi tarpeeksi vanhemman roolin selkiyttäminen huostaanotto-prosessissa sekä tässäkin tutkimuksessa heidän kuntoutumisen paremmin tukeminen.</p>
<p><i>Yhteinen vanhemmuus sijaishuollossa. Tarinoita yhteistyöstä vanhemmuuden tehtäviä hoitavien välillä</i></p> <p><i>Suikkanen-Malin, Tuija (2015)</i></p>	<p>Ammatillisessa lisensiaatintutkimuksessa tarkastellaan kertomusten kautta kaikkien huostaanotetun lapsen vanhemmuudessa mukana olevien aikuisten yhteistoimintaa; sen puutteita ja hyviä puolia lapsen edun näkökulmasta. Vanhempien kertomuksista koottiin lopulliseen tutkimukseen yhteensä yksitoista kehystarinaa, joista viidessä toteutui hyvin lapsen etu. Yksi kertomus oli neutraali asian suhteen. Loput viisi tarinaa sisälsivät vanhempien huonoja kokemuksia. Tämänkin tutkimuksen perusteella lastensuojelun vanhemmuuskäsitystä tulisi selkiyttää. Erityisesti sosiaalityöntekijän roolia tulisi tutkimuksen mukaan muuttaa asiantuntijakeskeisyydestä vuorovaikutteisemmaksi ja osaksi vanhemmuuden toteuttajan roolia.</p>
<p><i>Rajallisia äitiysidentiteettejä – huumeita käyttäneiden naisten kertomuksia lastensa huostaanotoista</i></p> <p><i>Sinko, Päivi & Virokannas, Elina (2009)</i></p>	<p>Tutkimusartikkeli käsittelee 18 haastattelun pohjalta valitun neljän huumeita käyttäneen äidin kertomuksia lastensa huostaanotoista. Valintaperuste oli ollut, että lasten oli ollut oltava jo huostaanotettu ja, että prosessiin liittyneitä tapahtumia oli käsitelty haastattelussa paljon. Kaikki naiset olivat haastatteluhetkellä olleet jo vuosia raittiina sekä saaneet lapsensa takaisin. Jokaisen äidin kokemuksena oli ollut, että he ajautuivat huostaanoton vuoksi ongelmissaan paljon syvemmälle, koska lastensuojelu ei ollut antanut huostaanoton jälkeen heille suunnitelmallista apua ja tukea. Heidän raitistumisensa ei ollut synynä lastensuojelu, vaan esimerkiksi lapsen takaisin saamisen tarve.</p>
<p><i>Äitiys, huostaanotto ja voimaantumisen</i></p> <p><i>Hiltunen, Tarja (2015)</i></p>	<p>Akateemisen väitöskirjan tutkimusaineisto koostuu 19 äidin haastattelusta, joista 18 oli yksinhuoltajia. Tutkimuksessa selvitettiin muun muassa, millaista tukea äidit saivat huostaanotto-prosessissa itselleen, myös ennen ja jälkeen huostaanoton. Tutkimuksessa selvisi, että äideillä oli merkittävinä taustavaikuttajina ongelmallisiin elämäntilanteisiinsa (yleisimmin päihteiden käyttöön) käsittelemättömiä menneisyyden traumaattisia tapahtumia, kuten omien vanhempien päihteidenkäyttöä ja väkivaltaisuuksia sekä insestiä, joita ei oltu havaittu avoimuuden tukitoimissa. Tämänkin tutkimuksen mukaan huostaanotto oli vakava lisäkriisi äitien elämässä. Silti kaikki voimassa olleet tukitoimet lakkautettiin huostaanoton tapahduttua. Tämän tutkimuksen äitien kokemukset ovat kaikki tapahtuneet ennen vuonna 2008 voimaan tullutta lastensuojelulain (417/2007) uudistusta sekä ennen vuoden 2015 sosiaalihuoltolain (1301/2014) uudistuksia.</p>
<p><i>Äitien kokemuksia huostaanotosta ja sen jälkeisestä elämästä</i></p> <p><i>Tuovinen-Kakko, Tarja (2011)</i></p>	<p>Ammatillinen lisensiaatintutkimus, jonka aineisto koostuu viiden äidin haastattelusta, joiden lapset oli sijoitettu pelkästään sijaisperheisiin tai perhekoteihin. (Muissa aineiston tutkimuksissa myös laitoksiin.) Yksi äideistä asui lasten isän kanssa. Tämänkin tutkimuksen mukaan äidit olisivat kaivanneet huostaanotto-prosessin aikana enemmän tukea ja apua itselleen lähtien muuttuneesta äitiyden roolista. Äidit kokivat myös ulkopuolisuuden tunnetta lastensa elämään. Osa äideistä ei ollut esimerkiksi koskaan käynyt lapsensa sijoituspaikassa. Tutkimuksessa selvisi, että äideillä oli paljon erilaisia voimavaroja lastensa huostaanotosta huolimatta, jotka lastensuojelun ammattilaisten olisi tärkeä tunnistaa ja ohjata äitien hyödyksi. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuminen ja kiire koettiin myös vaikeana, muun muassa, koska luottamus uuteen työntekijään oli rakennettava aina alusta.</p>
<p><i>Sijaishuollon aikainen sosiaalityö äitien kokemana</i></p>	<p>Ammatillinen lisensiaatintutkimus, joka toteutettiin avoimina haastatteluina yhdeksälle eri puolilla Suomea asuneelle äidille, joista kukaan ei ollut enää suhteessa huostaanotetun lapsen isään. Vaikka</p>

Gauffin, Katri (2012)

kaikki kokemukset sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä olivat tässä tutkimuksessa (ainoana oletettavasti tässä aineistossa) tapahtuneet pelkästään uuden lastensuojelulain (LSL 417/2007) aikana, oli äitien kokemukset sijaishuollon huostaanoton aikaisesta sosiaalityöstä pääosin negatiivissävytteisiä. Esimerkiksi äitien kuntoutuminen perheen jälleenyhdistämisen mahdollistamiseksi jäi pitkälti heidän omalle vastuulle. Myönteiset äitien kokemukset liittyivät puolestaan jonkun yksittäisen sosiaalityöntekijän persoonaan ja sitä kautta henkilökohtaiseen tapaan tehdä työtä. Kokemukset olivat myös yhteisiä kaikille äideille, riippumatta erilaisista taustoista, kuten sijoitukseen johtaneista syistä tai siitä, oliko huostaanotto vastentahtoa tapahtunut vai ei. Myös tässä tutkimuksessa sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus oli koettu monella tavalla haastavana, kuten luottamuksen luontia ja asioiden hoitumista vaikeuttavana.

LIITE 2. Tutkielman aineiston vanhempien joitakin vanhemmuuden osallisuuden kehittämistoiveita.

TIETO-OSALLISUUS	PÄÄTÖSOSALLISUUS	SUUNNITTELUOSALLISUUS	TOIMINTAOSALLISUUS
Kommunikointi rehellisesti koskien vanhempien kykyä toimia vanhempina, jolloin voidaan paremmin onnistua saamaan apua tilanteeseen (ennen huostaanottoa) ja vanhempien mielipiteen kuuleminen ja huomiointi prosessissa	Huostaanoton päätös pitäisi tehdä aina vanhempia kunnolla kuullen; myös silloin, jos vanhempi kokee oikeaksi hetken huostaanottoon ennen viranomaisia	Lapsen asiakkuussuunnitelman tekoa lähelle vanhemman asiakkuussuunnitelman teko, jotta niitä huomattaisiin tarkennella yhteen paremmin	Vanhemman roolin vahvistaminen huostaanoton aikana ja kunnioittava kohtaaminen sekä sijaisperheen ja vanhempien yhteistyön vahvistaminen
Huostaanotto prosessin vaiheiden selvitys kunnolla (myös kotiutusta koskien) vanhemmille: mitä, milloin ja miksi?; esim. mitä pitäisi tapahtua, jotta lapsi voisi kotiutua?		Vanhemmille aina asiakkuussuunnitelma; suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus sosiaalityötä ja sen toteutuksessa aktiivisempi sosiaalityöntekijä suhteessa vanhempiin	Henkilökohtainen työntekijä vanhemmille huostaanoton ajalle sekä yhteydenpidon tukeminen lapseen ja taloudellinen avustaminen
Vanhempien avuntarpeen tiedotus kaikille eli moniammatillisen auttamisen kehittämisen toimivaksi			Kriisi- ja / tai keskusteluapua sekä tukea aina tarvittaessa; erityisesti huostaanoton tapahtuttua
Lomake, jossa olisi vaihtoehtoisia tukimuotoja tarjolla vanhemmille sekä selkeä ohjeistus, miten vanhempien kuntoutumisen tukeminen sisältyy huostaanotto prosessiin			Vertaistukiryhmiä ja tukihenkilöitä tarjolle aina vanhemmille huostaanoton aikana ja sen lopettamista arvioitaessa sekä riittävät avoimuuden tukitoimet kotiuttamisen hetkellä kotiin